

UN EPISOD DE DIPLOMAȚIE CULTURALĂ FRANCO-ROMÂNĂ DUPĂ 1918: ALPHONSE DUPRONT ȘI INSTITUTUL FRANCEZ DE ÎNALTE STUDII DIN BUCUREȘTI

Vasile Pușcaș^{*}, Veronica Turcuș^{**}

Abstract: *The study focuses on the activity of Alphonse Dupront (1905–1990), the head of the French Institute of High Studies in Romania between the years 1932–1941. The results of this activity were extremely benefic for the French-Romanian collaboration during the difficult period of the Nazi ascension in Germany and of the rise of the Italian Fascism. The annex of the study presents the text prepared by Liviu Floda for the Congress of the American-Romanian Academy of Arts and Sciences in 1987, valuable testimony of the Romanian-French cultural relations during the interwar period.*

Keywords: Romania, France, Alphonse Dupront, interwar period, diplomacy, culture.

Orientarea culturii române interbelice spre marile culturi latinofone ale Europei – cea franceză și cea italiană – trebuie văzută nu doar ca o continuare naturală, *in primis* în Vechiul Regat, a ideilor profesate în „secolul națiunilor” și a propensiunii către copierea modelelor instituționale franceze, respectiv a tendințelor intelectualilor români din fostul Imperiu habsburgic de a lua Roma și cultura ei drept exemplu viabil pentru ideea națională. Rezultat direct al stabilirii noului sistem de relații internaționale după Primul Război Mondial, context în care paradigmele culturale ale perdanților de război nu se mai dovedeau atât de fascinante, amintita orientare a culturii și științei românești către Franța și Italia a fost favorizată în primul rând de linia politicii naționale a României Mari, consecință imediată a momentului 1918, determinând o emulație culturală fără precedent în amintitele direcții ale raporturilor bilaterale. Pe de o parte, perioada interbelică reprezintă nașterea italianisticii românești, nu doar ca o disciplină de studiu în învățământul din România, dar și ca o veritabilă direcție culturală, mișcare intelectuală susținută activ de politica externă românească și care a devenit, către finele celui de-al doilea deceniu interbelic și în primii ani ai celui de-Al Doilea Război Mondial, un punct-forțe al comunicării interculturale românești. Pe de altă parte, orientarea către puterile victorioase ale Antantei, în armonie cu exploatarea filonului latinității în politica externă românească, a dus în anii interbelici la orientarea predilectă către Franța, unul dintre obiectivele diplomației românești din anii '20 fiind consolidarea relațiilor cu Hexagonul, alături de cultivarea activă a celor cu Marea Britanie și, pe cât posibil, cu Italia. În

^{*} Prof. univ. dr., Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cercetător științific I dr., Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca; e-mail: vasilepuscas2007@yahoo.com

^{**} Cercetător științific I dr., Institutul de Istorie „G. Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca; e-mail: vturcus@yahoo.it

anii '20 și la începutul deceniului următor, România reprezenta unul dintre cei mai importanți pioni ai sistemului de alianțe al Franței din Estul European, iar politica dusă de Nicolae Titulescu, până în 1936, a exprimat tocmai această direcție adoptată de Ministerul Afacerilor Străine de la București. În ceea ce privește relația cu Italia, ea avea să câștige teren la sfârșitul anilor '30, când, treptat, politica externă românească s-a orientat – la început conjunctural, în perioada în care Octavian Goga a fost prim-ministru, iar mai apoi tot mai hotărât, în contextul regimului autoritar al lui Carol al II-lea, dar și în virtutea dezideratului menținerii țării în granițele postbelice, a cursului evenimentelor internaționale și constrângerilor aferente către Germania și Italia. Rămâne însă o realitate a întregii politici externe românești interbelice – până în momentul ocupării Franței de către naziști în 1940 – faptul că Hexagonul a reprezentat aliatul predilect al României, Marea Putere care a determinat hotărât evoluția sistemului internațional interbelic.

Pe acest fundal istoric al solidarității politice și intelectuale româno-franceze, amplificată după 1916 și mai ales după 1918 și susținută de linia politicii externe românești a anilor '20 și a primei jumătăți a deceniului următor, care pivota în jurul Franței și a Marii Britanii, intenționăm să abordăm un subiect interesant al politicii culturale a Franței în România interbelică (documentul pe care îl publicăm aici fiind o mărturie directă a coordonatelor acestei politici) prezentate punctual de istoricul și antropologul francez Alphonse Dupront (1905–1990), cunoscut prin lucrările sale în sfera sociologiei religiei, absolvent al École Normale Supérieure (Ulm, promoția 1925), care și-a continuat specializarea științifică în cadrul prestigioasei École Française de Rome (în anii 1930–32), pentru a deveni, din octombrie 1932 și până în martie 1941, director, în locul lui Paul Henry, al Institutului Francez de Înalte Studii din România¹. Amintitul *Institut Français des Hautes Études en Roumanie* a fost creat la București în 1924, pe linia unei politici culturale a Franței orientate înspre contracararea în spațiul central și est-european a influențelor și a preeminenței Germaniei în sfera științelor și a culturii. Intenția a fost aceea de a se crea o misiune culturală franceză după modelul Școlilor Franceze din Atena sau Roma – ultima fiind bine cunoscută lui Dupront din anii specializării post-universitare. Stabilirea Institutului din București s-a făcut în mai multe etape. Lansat inițial ca proiect în 1919, acesta a prins consistență abia la finele anului 1922, fiind însă necesar încă un an de delicate tratative purtate și prin contribuția doctorului Ioan Cantacuzino și a trio-ului de universitari francezi filoromâni: geograful Emmanuel de Martonne (interesat de studierea istoriei Balcanilor și a Europei Centrale, care întreprinsese anterior cercetări privitoare la geografia Carpaților Meridionali, participant la Conferința de Pace de la Paris în calitate de consilier al ministrului francez al Afacerilor Străine, André Tardieu și al primului ministru Georges Clemenceau și care constituise la Paris, încă din 1918, un lobby pro-românesc foarte activ, publicând jurnalul „La Roumanie” care îmbrățișa cauza României Mari), istoricul de artă Henri Focillon și filologul romanist Mario Roques (preocupat de studierea limbii române întrucât preda româna și albaneza la

¹ Vezi *Alphonse Dupront et la Roumanie*, „Cahiers Alphonse Dupront”, Presses Universitaires de Paris IV – Sorbonne, 1994, tome III.

Institut National des Langues et Civilisations Orientales, unde a devenit director în 1936). Aceștia li s-a adăugat susținerea altor personalități, precum Lucien Poincaré sau Seignobos, în contextul dinamic, euforic pro-francez care a acompaniat crearea și afirmarea, la începuturile anilor '20, a României Mari, sensul acestor acțiuni fiind acela de întărire a legăturilor tradiționale franco-românești în provinciile Vechiului Regat și al stabilirii de noi legături în regiunile transilvănene și ale fostului Imperiu habsburgic, aflate până atunci sub influența incontestabilă a culturii germane. În primii săi ani de activitate, Institutul Francez de la București a fost condus de un comitet emanație a Universității pariziene, compus din amintita triadă filo-română și directorul de la Direction des œuvres françaises à l'étranger al Ministerului francez al Afacerilor Străine, care era și finanțatorul instituției. Reuniunile comitetului se desfășurau de obicei de două ori pe an, în biroul de la Quai d'Orsay al respectivului director, de aici fiind dirijată activitatea culturală și financiară a Institutului și tot de aici era numit și directorul de la București².

Demarată inițial ca o misiune științifică franceză restrânsă destinată cercetătorilor din Franța veniți în România în vederea studierii istoriei sud-estului european, Institutul Francez a prevăzut de la început un schimb cultural regulat – patru conferențieri francezi, aleși dintre personalitățile din domeniul literelor și artelor, urmau a veni anual în România pentru a susține la Institut un ciclu de conferințe, iar, în contrapartidă, patru universitari din România erau invitați de omologii lor francezi). La momentul numirii lui Dupront în fruntea Institutului Francez din București, schimbul era tarat de favoritisme și opțiuni subiective, se afla sub imperiul relațiilor personale, dobândind treptat caracterul unui institut cultural organizat pe principii noi ale unui centru de relații culturale inter-statale. Așa cum indică mărturia lui Dupront, în scrisorile redactate o jumătate de veac mai târziu, tânărul pe atunci director a reușit să convingă triada de „patroni” ai Institutului Francez de la București (Emmanuel de Martonne, Henri Focillon, Mario Roques), de necesitatea lărgirii progresive a instituției, aflată în momentul sosirii sale în capitala României în stadiul puțin fericit de „hotel mobilat meschin pentru rezidenți care se dovedeau dificil de recrutat”. Noua formulă propusă de Dupront pentru Institutul Francez de la București a fost aceea a unei fundații

² André Godin, *La correspondance d'Alphonse Dupront et de Jean Marx (9 avril 1932 – 9 mars 1940)*, „Mélanges de l'École Française de Rome, Italie et Méditerranée”, 1995, 107/1, p. 217–218. Jean Marx (1884–1972), istoric și filosof francez, membru al Școlii Franceze de la Roma înainte de Primul Război Mondial, a fost cooptat în 1916 în cadrul Ministerului Afacerilor Străine de la Paris datorită cunoștințelor sale în sfera politicii și limbii italiene, executând misiuni delicate în Peninsula. În 1920 a devenit sub-șef, iar din 11 octombrie 1921 șef al secțiunii universitare și al școlilor din cadrul Service des œuvres françaises à l'étranger, consacându-se vreme de două decenii politicii de ramificare și răspândire a culturii franceze în străinătate. A impulsionat crearea a nu mai puțin de 30 de institute franceze, licee și catedre de franceză în universitățile străine. Din iulie 1933 a devenit șef al Service des œuvres françaises à l'étranger. Disponibilizat în august 1940, a încercat fără succes să îi ajungă în Maroc pe partizanii Franței Libere, așa că s-a refugiat la Lyon până în 1943. În anii sumbri ai ocupației, prietenia cu Focillon i-a rămas una dintre puținele consolări. După eliberarea Franței a îndeplinit ocazional misiuni diplomatice. A fost decorat pentru serviciile aduse cu Legiunea de Onoare în grad de comandor (1950) și a primit, în 1962, Marele Premiu al Academiei Franceze pentru răspândirea limbii franceze în străinătate. A se vedea Maurice Degros, *Jean Marx (1884–1972)*, „Bibliothèque de l'École des Chartes”, Paris, tome 131, 1973, n. 2, p. 684–687.

franceze care urma să se ramifice în întreg Sud-Estului european³, urmând să joace aici rolul cultural al tradiționalelor și celebrelor Școli Franceze de la Roma și Atena (un astfel de proiect a fost discutat în ședința comitetului director din 19 iulie 1933, care i-a reunit pe Marx, Focillon, Roques, Charléty (rectorul Universității din Paris)⁴ și pe directorul Dupront⁵. Momentul nu a fost unul întâmplător, întrucât din iulie 1933 Jean Marx a devenit șef al Service des œuvres françaises à l'étranger, direcție în care era până atunci responsabil doar cu secția universitară și a școlilor. Interesant rămâne faptul că noile statute ale Institutului, redactate de Dupront și aprobate de comitet în perioada noiembrie 1933 – martie 1934, exprimau asocierea lui directă la învățământul superior francez (la Universitatea din Paris), ancora universitară – de altfel comună pentru Institutele franceze din străinătate, precum cel de la Praga sau Londra –, reprezentând și o relativă detașare de mediul diplomatic tradițional. Pe de altă parte, amintitele statute confirmă deschiderea instituției și spre mediul non-universitar, în tentativa intensificării unei propagande culturale ample care avea drept țintă societatea românească, fiind invitați sau recrutați și specialiști din domeniul jurnalismului, industriei, literați renumiți, tineri scriitori și artiști de succes⁶.

Documentul pe care-l publicăm în anexă oferă principalele coordonate ale politicii voluntariste pe care noul director, cu sprijinul direct de la Quai d'Orsay, le-a promovat în România, pentru funcționarea unui remarcabil institut de diplomație culturală (multiplicarea și aprofundarea contactelor cu mediile universitare românești și nu numai, interesul Franței extinzându-se capilar către toți factorii de decizie în ceea ce privește cultura română, sporirea contactelor intelectuale bilaterale astfel încât să fie cât mai bine receptate realitățile și modelele cele mai viabile ale civilizației franceze, respectiv propunerile coordonate în vederea promovării în Franța a realităților culturale românești, dincolo de stereotipii, clișee și exprimările convenționale de până atunci). Pe lângă promovarea unor manifestări și contacte culturale specifice care să aprofundeze raporturile intelectuale între Franța

³ Pentru ideile lui Dupront în materie de politică și acțiune culturală externă vezi A. Dupront, *Une politique de rayonnement français à l'étranger*, „L'Europe nouvelle”, 1936, n. 972, 973, 977, 980 (articol în 4 părți, I. *Propagandes sur l'Europe*, II. *La vocation traditionnelle de la France*, III. *Rayonnement et propagande*, IV. *Œuvres françaises et coopération intellectuelle*). De altfel, este demn de reținut faptul că în anii postbelici, Dupront se va număra printre ideatorii și fondatorii Institutului Universitar European de la Florența.

⁴ Istoricul și geograful Sébastien Charléty (1867–1945), rector în perioada 1927–37. De numele său se leagă structurarea ca disciplină de învățământ a limbii franceze în Tunis (în anii de după 1908, când a ocupat funcția de director al Instrucțiunii Publice și Artelor Frumoase de acolo), ideea dezvoltării unei Cité Universitaire la Paris și promovarea sportului ca disciplină universitară (complexul sportiv inaugurat în 1939 în capitala Franței, în arondismentul 13, îi poartă numele).

⁵ Era prevăzută astfel o mare bibliotecă flancată de un serviciu de bibliografie, seminarii destinate comentării operelor de bază, familiarizarea intelectualității românești interesate cu metodologia științifică franceză, o serie de conferințe pentru publicul larg. Organigrama noii formule propuse pentru Institutul Francez din București corespundea viitoarelor obiective: director, responsabil totodată de Misiunea universitară, trei membri-profesori care urmau să își îmbine cercetările personale cu munca într-un stabiliment care trebuia să devină, în același timp, centru de studii franceze și centru de studii balcanice, un secretar general, pe rând, pentru Institut și Misiune. A. Godin, *La correspondance*, p. 220.

⁶ *Ibidem*, p. 221.

și România, contribuția concretă și reală a Institutului Francez de la București a fost politica de trimitere a unor bursieri români în Franța – beneficiari fie ai unor burse de studiu pe un an academic, fie a unor „burse de vacanță” (de maximum două luni) sau a unor burse de călătorie, cu ajutorul cărora studioșii români puteau cunoaște și aprecia mai bine realitățile franceze – urmărind formarea de tineri intelectuali români filofrancofoni (și aici ar fi de amintit ca exemplu cazul celor doi mari scriitori, celebri atât în România, cât și în Franța, Eugène Ionesco și Emil Cioran)⁷.

De altfel, dacă este să analizăm dinamica raporturilor culturale bilaterale româno-franceze și româno-italiene din anii interbelici, trebuie să remarcăm că, tot în anul 1924, a fost înființat la București, prin contribuția profesorului Ramiro Ortiz, Institutul de Cultură Italiană, inaugurat oficial însă, ca instituție a statului italian, abia la 2 aprilie 1933⁸. Activitatea sa din a doua jumătate a anilor '30, propaganda culturală a Italiei în România a fost urmărită cu atenție și de directorul Dupront, care milita constant pentru menținerea raporturilor tradiționale privilegiate între cultura română și cea franceză⁹.

Perioada din activitatea Institutului Francez de Înalte Studii din România la care se referă documentul publicat în anexă – anii 1932–1941 – a marcat în istoria instituției o epocă de consolidare și de eforturi în lărgirea activității, pionul propagandei franceze la București fiind în permanență confruntat cu tentativele politicii germane și cu tot mai accentuata orientare a tinerimii românești a epocii, a unor intelectuali și a studențimii române, înspre curentele de extremă dreaptă. Acesta este momentul când Institutul Francez din capitala României – care funcționa la sosirea lui Dupront, în toamna anului 1932, într-un local din Strada N. Bălcescu nr. 19¹⁰, cu o capacitate de maximum 20 de persoane și unde era adăpostită o bibliotecă franceză de aproximativ o sută de volume – a început să-și intensifice acțiunea de propagandă

⁷ De altfel, ar fi de reținut că țara care a beneficiat din 1918 și până la mijlocul anilor '30 de cel mai mare număr de studenți din România a fost Franța, existând atât acorduri, cât și baza instituțională necesară schimbului de studenți (în 1927, aproximativ 2000 de studenți români se aflau la studii în instituțiile de învățământ superior franceze, un număr de 700 în Germania și 500 în Italia), din 1935 Germania câștigând teren în condițiile unei politici culturale foarte persuasive. A. Godin, *Une passion roumaine. Histoire de l'Institut Français des Hautes Études en Roumanie (1924–1948)*, Paris-Montreal, Edit. L'Harmattan, 1998, 239 p.; Irina Nastasă, *Emil Cioran și Școala Română de la Fontenay-aux-Roses. Mărturii documentare*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, XLIX, 2010, p. 237–238; Idem, *Studenți din România la universitățile străine în perioada 1919–1944*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, LII, 2013, p. 91–92.

⁸ Revista de cultură italiană „Roma”, publicată la București prin contribuția profesorului Ramiro Ortiz încă din 1921, a primit din 1927 subtitulatura de „Revistă a Institutului de Cultură Italiană”. Activitatea instituției a devenit mult mai amplă în anii '30, odată cu constituirea structurilor instituționale ale politicii de propagandă a regimului fascist din Italia. Vezi Ramiro Ortiz, *L'Istituto di cultura italiana di Bucarest*, „L'Europa Orientale. Politica, Economia, Cultura, Bibliografia”, Roma, V, 1925, p. 833–835; Idem, *Institutul de Cultură Italiană*, „Roma”, a. VII, 1927, nr. 1, p. 42–45.

⁹ Vezi scrisoarea lui Dupront către Jean Marx, din 5 februarie 1935, și referirile la necesitatea câștigării bătăliei pentru preeminență culturală la Cernăuți, mediu influențat tradițional de cultura germană și care devenise un punct important de acțiune al propagandei italiene. Vezi, pe aceeași temă a „duelului” dintre cele două mari culturi latine în sfera preeminenței culturale, și scrisoarea lui Dupront către Marx din 27 martie și 31 octombrie 1935, respectiv 4 mai 1936. A. Godin, *La correspondance*, p. 314, 319, 334, 344.

¹⁰ Localul fusese cumpărat în numele guvernului francez, la 30 ianuarie 1925, de Paul Henry, primul director-administrator al Institutului. *Ibidem*, p. 218.

culturală, tânărului director revenindu-i sarcina importantă de a găsi soluțiile și direcțiile optime pentru revitalizarea politicii culturale franceze în România anilor '30. Cu susținerea activă a lui Jean Marx, directorul Dupront – care îndeplinea totodată și funcția de șef al Misiunii Universitare Franceze în România și, lucru deosebit de important, din 1936, pe acela de consilier cultural pe lângă Legația Franței în România, titlu acordat de Quai d'Orsay doar directorilor Institutelor franceze din Berlin și Madrid (aceasta pentru a vedea rolul în propaganda culturală franceză pe care Alphonse Dupront l-a avut în timpul misiunii sale în România) – a reușit să schimbe sediul Institutului Francez din București, transferându-l într-o elegantă casă boierească din Bulevardul Dacia, nr. 27, fostă proprietate a ministrului Olănescu și care a fost achiziționată pentru a putea oferi instituției cadrul mai amplu de organizare a conferințelor oaspeților francezi, a diverselor recepții și manifestări culturale, a adăpostirii unui fond de carte sportit pentru biblioteca franceză¹¹. Am dori aici să insistăm asupra unui aspect important al misiunii lui Alphonse Dupront la București, așa cum reiese din scrisorile trimise de acesta, în prima parte a anului 1987, redactorului de la Radio Europa Liberă din New York, Liviu Floda¹² (cunoscut sub pseudonimul Andrei Brânduș și care și-a început cariera de ziarist bucureștean la „Adevărul” și „Dimineața” tocmai în toamna lui 1932 – perioadă care a coincis cu venirea lui Dupront la București –, fiind însărcinat de redacțiile amintitelor ziare, mai apoi și de „Semnalul” și „Jurnalul”, cu redactarea unor dări de seamă și

¹¹ Constituirea unei vaste biblioteci franceze la București pentru profesorii români de acolo, deseori privați de cărțile și revistele franceze fundamentale, a reprezentat unul din primele obiective ale noului director, așa cum rezultă din scrisorile sale către Jean Marx, trimise la 17 octombrie și 20 noiembrie 1932, Dupront solicitând la Quai d'Orsay un credit special în proiectul de buget al Institutului pentru 1933 (scrisoarea din 7 decembrie 1932). Abia însă în 1939 biblioteca va fi riguros organizată, fiind detașată tânăra bibliotecară Germaine Lebel. Imobilul de pe Bulevardul Dacia 27 a fost achiziționat de Dupront în numele Universității din Paris, la 13 ianuarie 1936, *Ibidem*, p. 222, 234–235, 242–246. Pentru problema bibliotecarului vezi corespondența Dupront-Marx, din 2 februarie, 14 februarie, 29 martie, 7 aprilie și 13 aprilie 1939, în *Ibidem*, p. 388–389, 391–392, 394.

¹² Născut la 16 august 1913 la Brăila, Liviu Floda și-a început cariera ziaristică publicând în „Adevărul Literar și Artistic”, din 20 noiembrie 1932, schița intitulată *Vocație*, urmată de alte materiale în „Adevărul” și „Dimineața”. În 1935 l-a intervievat pe Liviu Rebreanu, publicând materialul în „Adevărul Literar și Artistic”. După suprimarea, la 30 decembrie 1937, a amintitelor ziare, tânărul gazetar și-a satisfăcut serviciul militar (noiembrie 1938–august 1940) și apoi a profesat – în anii 1940–1944 – în mediul liceal bucureștean, obținând și doctoratul în economie și științe politice la Universitatea din capitală. În perioada 1947–1948 a predat ca lector la Academia Comercială și la Colegiul Muzeului Științei, însă în martie 1948 a fost îndepărtat din învățământ. A fost interesat și de dramaturgie, coautorând piesa *Flacăra vie*, jucată în anii 1957–58. În 1964 a emigrat în Statele Unite ale Americii și a funcționat la New York, la Radio Europa Liberă, sub pseudonimul Andrei Brânduș. În anul 1972 s-a retras din redacție, dar și-a continuat activitatea ca ziarist liber profesionist. În mai 1979 a fost cel care l-a intervievat pe episcopul Valerian Trifa, iar difuzarea materialului a stârnit numeroase polemici și controverse. Dorin Tudoran îl evocă în amintirile sale legate de momentul când a plecat definitiv din România și a ajuns în Statele Unite, în august 1985. După încetarea Radio Free Europe, în 1993, Floda a colaborat la Vocea Americii. Printre publicațiile la care a scris se numără ziarul israelit „Viața Noastră” și „MicroMagazin”. A fost membru al American Newspaper Guild, al Academiei de Științe din New York și al ARA (din 1981). În 1992 a intervenit, alături de o serie de personalități evreiești americane de origine română (dirijorul Sergiu Comissiona, profesorul Liviu Librescu, scriitorul Norman Manea, politologul Juliana Geran Pilon, inginerul Henry Sinnreich), pentru ca regina-mamă Elena să fie onorată la Institutul Yad Vashem pentru acțiunile în favoarea evreilor din România. S-a stins din viață la 3 iunie 1997.

reportaje privind activitatea Institutului Francez de Înalte Studii din România, prilej cu care l-a și cunoscut în mod direct pe Alphonse Dupront). La sfârșitul anilor 80, Liviu Floda a cercetat subiectul deoarece intenționa să elaboreze o comunicare despre „Activitatea Institutului Francez de Înalte Studii în România în anii 1930”, care să fie prezentată la Congresul al XII-lea al Asociației Româno-Americane de Științe și Arte (ARA)¹³, desfășurat în perioada 24–27 iunie 1987 la Sorbona, unde profesorul Dupront fusese fondator și primul rector al Université Paris IV-Sorbonne, în anii 1970–1976, iar din 1977 rector de onoare. Corespondența Dupront-Floda indică punctual etapele instituționalizării diplomației culturale franceze în România anulului 1936. Confruntată cu îndepărtarea de la portofoliul Externelor a filofrancezului Titulescu, Franța a căutat canalele prin care să își sporească influența, așa încât directorul Institutului Francez nu se putea limita la a fi doar un simplu administrator. Pentru o politică activă în domeniul culturii trebuiau sensibilizate, la nivelul societății românești, toate resursele și factorii de decizie, iar în urma unei întrevederi avute la Nisa cu Marcel Abraham – scriitor francez de origine israelită care se va orienta apoi, în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, către mișcarea de Rezistență franceză, adept al orientării socialiste și naționaliste, marcată de o puternică influență catolică, pe care a promovat-o Charles Péguy și ai cărei susținători s-au declarat atât sprijinitori, cât și opozanți ai regimului de la Vichy¹⁴ – pe atunci director de cabinet al ministrului francez al Educației Naționale, Alphonse Dupront a propus dublarea statutului de director al misiunilor științifice franceze din Germania, Spania și România cu aceea de consilier cultural al Legației Franței, valența politică a poziției sale în planul raporturilor bilaterale devenind un element nou și de incontestabilă importanță.

Documentul publicat – prezentat de jurnalistul Floda la amintitul congres al ARA, în 1987 – rămâne interesant nu numai ca o mărturie directă a eforturilor diplomației franceze în România anilor '30¹⁵ – și aici atrage atenția, de asemenea,

¹³ Textul acestei comunicări a fost înmănat de Liviu Floda unuia dintre autorii acestui articol, în toamna anului 1991, la New York, în contextul negocierilor României pentru înlocuirea Bibliotecii Române din New York cu un Institut/Centru Cultural Român, ceea ce s-a și realizat la începutul anului 1992. Intenția lui Liviu Floda a fost să împărtășească experiența sa și a Institutului Francez din București pentru o nouă construcție culturală românească în S.U.A., motiv pentru care a acceptat să fie adus în atenția oficialilor români ai vremii, dorind și să-l dea spre publicare unei reviste culturale românești. Despre ARA, vezi Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, ed. a II-a revizuită și adăugită, București, Edit. Compania, 2010, p. 29–31.

¹⁴ Marcel Abraham (17 iunie 1898 – 17 februarie 1955), cunoscut sub pseudonimul Jacques Villefranche, a intrat în 1932 în Ministerul Educației Naționale, unde a fost director de cabinet al lui Anatole de Monzie (1932–34) și Jean Zay (1936–39). La 1 octombrie 1940 a fost revocat din postul său de inspector general al învățământului francez în străinătate, în urma aplicării legii asupra statutului evreilor, din 17 iulie 1940. După război a condus din nou cabinetul ministrului Educației Naționale, de data aceasta în timpul lui Pierre-Olivier Lapie (1950–51), apoi a funcționat ca director al Afacerilor Culturale în același minister, director al Serviciului universitar de relații cu străinătatea și președinte al Biroului internațional de educație. Vezi *In memoriam Marcel Abraham, 17 juin 1898 – 17 février 1955*, Paris, Imprimerie de Chantenay, 1956, 143 p.

¹⁵ Pe tema dată vezi și Antoine Marès, *Puissance et présence culturelle de la France. L'exemple du Service des œuvres françaises à l'étranger dans les années trente*, „Relations internationales”, 33, 1983, p. 65–80.

partea referitoare la rolul lui Dupront în fruntea Misiunii Universitare Franceze¹⁶, numeroasele sale călătorii prin țară în acest scop, cunoașterea directă a realităților locale. Remarcăm interesul diplomatului francez pentru testarea permisivității mediului ortodox („difficile à pénétrer”), în încercarea de a contracara ideologia de extremă dreaptă care și-a găsit un loc de proliferare tocmai în acest ambient și opțiunea finală pentru abordarea, în schimb, a mediului greco-catolic, care s-a dovedit a fi mai permisiv. Pentru dialogul cu cercurile amintite s-a decis cooptarea unei fețe bisericești (monsieurul Beaussart, arhiepiscop in partibus, auxiliar al cardinalului de Paris și care a întreprins în primăvara anului 1939, împreună cu Dupront, turul episcopatelor unite cu Roma, pornind de la Blaj)¹⁷. Acțiunea a fost evaluată ca fiind reușită, însă fără succesul scontat, întrucât evenimentele din anul 1939 au indus evoluții neașteptate. La fel a fost apreciat acest demers și în mărturia autobiografică a jurnalistului Liviu Floda. Tânărul, pe atunci, jurnalist la „Adevărul” și „Dimineața”, a relatat în studiul său, pe care îl publicăm în anexă, date interesante despre bursa de călătorie la Grenoble și Paris, din august-septembrie 1937, care i-a fost acordată de Institutul Francez de la București prin decizia directă a lui Alphonse Dupront. Rămâne un dat în istoria amintitei instituții faptul că tânărul director a reușit să optimizeze mecanismul acordării burselor, care era destul de complex, candidaturile trecând inițial prin două comisii de selecție (mai întâi la Legația Franței din București, iar mai apoi la Ministerul Instrucțiunii Publice din Paris). Alături de simplificarea procedeelelor de selecție, Dupront a avut și meritul de a spori numărul de burse (de exemplu, chiar în anul 1937–38, la care face referire documentul amintit, când a fost trimis și Cioran să studieze la Paris, numărul stipendițiilor pe an academic era de 40, dintre care 15 se adresau învățământului superior, aceasta raportat la anii de dinaintea venirii sale în fruntea Institutului Francez, când au fost acordate de către instituție doar 10 burse de studiu în Franța)¹⁸.

¹⁶ De reținut că din 1933, în vederea prevenirii izolării membrilor Misiunii Universitare Franceze din România și a anulării tendințelor centrifuge, Dupront a instituit o reuniune anuală, organizată la București, sub forma unei zile pedagogico-culturale care era stabilită cel mai frecvent în coincidență cu venirea în capitală a unuia dintre marii conferențieri francezi. Vezi A. Godin, *La correspondance*, p. 225.

¹⁷ Detalii și în corespondența dintre Dupront și Jean Marx, din anii 1938–39. Inițial Quai d'Orsay dorise ca vizita să fie făcută de cardinalul Pierre-Marie Gerlier, arhiepiscop de Lyon, însă venirea sa fiind imposibilă, s-a decis ca monsieurul Beaussart să întreprindă călătoria în România. Proiectul se cristalizase încă din primăvara anului 1938, iar Dupront își exprima convingerea că Jean Verdier, cardinalul de Paris, va da fără îndoială misiunii „nihil obstat”-ul (vezi corespondența Dupront-Marx, scrisorile din 18 și 22 aprilie 1938, precum și cea din 7 aprilie 1939), în *Ibidem*, p. 379–380, 394.

¹⁸ În plus, suma de bani acordată bursierilor sporise (15.000 franci anual) și s-a deschis posibilitatea prelungirii anului academic de la 10 la 12 luni (uneori la mai mult, cum a fost în cazul lui Cioran, stipendiat prin interesul profesorului Dupront încă doi ani, până în 1940, aici fiind probabil și o competiție pentru atragerea talentelor românești înspre Franța, pentru că nu trebuie uitată perioada de aproape doi ani, 1933–35, în care Cioran a beneficiat de o bursă Humboldt, studiind filosofia la Berlin). Vezi Irina Nastasă, *Emil Cioran și Școala Română de la Fontenay-aux-Roses*, p. 238–239; Eadem, *Filierele migrației studențești către Germania nazistă*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, LIV, 2015, p. 217. Referitor la relațiile privilegiate pe care directorul Dupront le-a menținut și înainte și după plecarea sa din România cu bursierii români de excepție, este de reținut faptul că Eugène Ionesco – care a funcționat mai apoi, ca de altfel și Cioran, în cadrul Legației Române de la Vichy – propunea, în noiembrie 1942, un plan de promovare culturală

După cum relatează Liviu Floda, în perioada mai-iunie 1937 gazetarul bucureștean a fost chemat la sediul Institutului Francez de pe Bulevardul Dacia 27, unde Dupront l-a înștiințat că organizase pentru absolvenții din anul respectiv ai Facultăților de Litere din România, cu specialitatea principală limba franceză, un voiaj de studii care să includă participarea timp de o lună la cursurile de vară de la Grenoble și apoi o săptămână la Paris, la începutul lui septembrie 1937, pentru a vizita Expoziția Universală și alte puncte de atracție ale capitalei franceze. Inițiativa avea în vedere un grup de aproximativ o sută de studenți și, dincolo de beneficiile culturale și științifice ale călătoriei în Franța, era evident substratul politic și propagandist al demersului, așa cum, de altfel, subliniază și Floda. Sponsorizată în totalitate de guvernul francez, călătoria coopta, alături de grupul propriu-zis de absolvenți ai Literelor, conduși de Gheorghe Stancu, licențiat al Facultății de Litere și Filosofie din București – grup din care au făcut parte și viitoare personalități ale culturii românești precum italianistul de renume Alexandru Balaci sau scriitorul și criticul Al. I. Ștefănescu – și o serie de „oaspeți”, persoane care au adus servicii Franței (în rândul acestora fiind trecut și proaspătul absolvent al Facultății de Drept din București, Liviu Floda). Elocventă este și descrierea programului cursurilor, oferită tot de Floda care, de altfel, a trimis, pe toată perioada vizitei în Franța, articole și reportaje la „Adevărul” și „Dimineața”, asigurând în România ecoul mediatic al inițiativei guvernului francez. Astfel, la Universitatea din Grenoble tinerii români au participat la cursurile de limbă și literatură franceză ale profesorului Moyse, iar la fiecare sfârșit de săptămână se organiza o excursie în împrejurimi, fiind vizitate orașele din apropiere precum Lyon, Aix-les-Bains, Annecy, stațiunea de vară din vecinătate Uriage-les-Bains sau localități istorice din sudul Franței (Avignon) cu centrul său pontifical, Arles și Orange, cu amfiteatrele romane). Dincolo de aspectul cultural și științific, merită subliniată și atitudinea deschisă, de curtoazie a gazdelor. Iar aici ar fi de amintit că tinerii au ajuns la Paris în jurul datei de 1 septembrie 1937, fiind întâmpinați la gară de directorul Dupront și de secretarul Institutului Francez de Înalte Studii din România, Edmond Bernard¹⁹, dându-li-se indicațiile necesare pentru a vizita punctele de interes cultural din Paris, Versailles-ul și Expoziția Internațională, ocazie cu care Floda l-a intervievat pe celebrul fizician Horia Hulubei, asistent al lui Jean Perrin, pe care l-a întâlnit la sediul Pavilionului Științific al Franței, unde făcea demonstrații în domeniul spectroscopiei. Este demn de reținut că programul parizian al oaspeților români a inclus și o vizită la Quai d'Orsai, unde toți absolvenții au fost prezentați șefului Serviciului de relații culturale cu străinătatea, Jean Marx. Inițiativa franceză

românească în Franța care prevedea publicarea acolo a unei reviste de studii franco-române, o revistă de cultură românească având un comitet de redacție mixt, român și francez, sugerând Ministerului Propagandei Naționale de la București cooptarea lui Alphonse Dupront în fruntea redacției. Vezi Ana-Maria Stan, *Survie, création, devoir patriotique, collaboration? Options et attitudes des écrivains pendant la deuxième guerre mondiale – le cas d'Eugène Ionesco à Vichy*, „Transylvanian Review”, Vol. XIV, 2005, No. 4, Winter, p. 67–68. Privitor la politica de burse a Institutului și la poziția lui Dupront, vezi scrisoarea trimisă de acesta lui Jean Marx, la 19 noiembrie 1933, în A. Godin, *La correspondance*, p. 269.

¹⁹ Secretar general al Institutului în anii 1935–46.

de diplomație culturală, din vara anului 1937, a fost semnificativă deoarece s-a derulat într-o perioadă în care relațiile economice dintre România și Germania tindeau să se redimensioneze, implicând și evoluții pozitive în planul schimburilor culturale (acordul comercial dintre România și Germania, din 23 martie 1935, cuprindea o anexă privitoare la acordarea anual a valutei avantajoase – cumpărare de mărci germane la un preț redus – unui număr de 650 de tineri din țară care intenționau să studieze în Reich). Chiar dacă mulți dintre tinerii români care s-au îndreptat spre Germania nu beneficiau neapărat de burse, avantajele oferite prin intermediul acordurilor bilaterale fiind destul de puține, iar doritorii mergând deseori la studii cu resurse proprii, diplomația culturală franceză nu putea trece cu vederea faptul că facilitățile la cumpărarea de valută și preferințele ideologice puteau determina tot mai mulți tineri români să se orienteze, în a doua jumătate a anilor '30, spre continuarea pregătirii în Germania, numărul studenților din România înscriși în universitățile și școlile tehnice germane aproape dublându-se din anul universitar 1934–35 până în 1936 (de la 352 la cel puțin 650)²⁰. Și exact în acest sens trebuie privită activitatea febrilă a directorului Dupront în fruntea Institutului Francez din București, în a doua jumătate a anilor '30, scopul lui permanent rămânând păstrarea preeminenței culturale franceze în România²¹, iar documentul publicat în anexă oferă și alte date privitoare la eforturile lui Alphonse Dupront de întărire a prezenței culturale franceze în România: turneul prin România al Comediei Franceze, desfășurat în martie 1936, sub auspiciile Institutului Francez de Înalte Studii din România, care a cuprins spectacole jucate pe scenele Teatrelor Naționale din București, Iași și Cluj, primul mare turneu al Comediei Franceze în afara Franței – inițiativă repetată în anii nesiguri ai sfârșitului de deceniu – sau organizarea Săptămânii cărții franceze la București, o premieră în planul relațiilor bilaterale (inițiativa data din 1935, însă a înregistrat un remarcabil succes în 1938), unde a avut sprijinul administratorului general al Bibliotecii Naționale a Franței,

²⁰ De reținut că noi facilități pentru studiul în Germania erau oferite tinerilor români prin noul acord economic bilateral din 23 martie 1939, protocolul anex privind cooperarea româno-germană în domeniul științelor agricole prevăzând posibilitatea specializării tinerilor din România în acest domeniu în Germania și viceversa, în Irina Nastasă-Matei, *Relațiile culturale româno-germane în perioada 1933–1944. Acordurile culturale*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, LIII, 2014, p. 87, 93; Idem, *Filierele migrației studențești*, p. 209, 220.

²¹ Abia după 1940, după ocuparea Franței și instaurarea regimului de la Vichy, când s-a prăbușit sistemul interbelic al Expansiunii Universitare și Științifice francez, al Oficiului Universităților cu aferentul Bureau d'accueil des boursiers étrangères, instituțiile de învățământ superior germane au fost cele care au atras 90% dintre tinerii din România care studiau în străinătate. Elocvent este și faptul că dacă înainte de 1940 peste 2000 de studenți din România erau înscriși la Sorbona, în anul universitar 1940–41 mai rămăseseră să studieze la amintita universitate doar 40 de tineri, acest dat fiind direct legat nu doar de evoluțiile politice din Franța, dar și de orientarea politică a regimului antonescian, cel de-al Treilea Reich devenind principalul partener al României în domeniul schimburilor academice și culturale. Irina Nastasă, *Emil Cioran și Școala Română de la Fontenay-aux-Roses*, p. 239; Eadem, *Studenți din România la universitățile străine în perioada 1919–1940*, p. 89. Eadem, *Relațiile culturale româno-germane în perioada 1933–1944*, p. 91. Interesantă pentru poziția franceză și prezentarea lui A. Dupront (semnată cu pseudonimul Pierre Noël), *Où va la Roumanie?*, „L'Europe nouvelle”, Paris, a. 21, 22 janvier 1938, n. 1041, p. 77–80.

Julien Cain, evenimentul reprezentând un mare risc financiar pentru editurile franceze, care însă a fost susținut în mod deosebit de Quai d'Orsai ca acțiune promovare, încheiată de altfel în mod fericit, cu epuizarea stocului de carte pe piața bucureșteană în doar trei zile și dovedind editorilor francezi că puteau beneficia în România de o piață de desfacere insuficient explorată²². Doi ani mai târziu, Alphonse Dupront a dorit să repete această din urmă inițiativă, însă situația nesigură în contextul celui de-Al Doilea Război Mondial a zădărnicit proiectul.

Nu în ultimul rând, documentul publicat în anexă oferă informații despre activitatea Institutului Francez de Înalte Studii din România după izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial²³. Mobilizat ca ofițer al Armatei Franceze a Orientului, în marasmul ultimelor luni ale celei de-a Treia Republici, iarna anului 1939–40 l-a găsit pe directorul Dupront activând pentru susținerea logistică a corpului diplomatic francez și a celui de profesori aflați în retragerea din Polonia ocupată.

În ultimii ani ai mandatului său în fruntea Institutului Francez de la București, Alphonse Dupront a reușit să organizeze, în pofida dificultăților războiului, o serie de manifestări culturale (recitalurile actorului Jacques Copeau la București și Iași, parte a unei deplasări care includea, de asemenea, Sofia și Istanbulul, reprezentațiile trupei lui Louis Jouvet, care în drumul spre America de Sud a susținut spectacole și la București, noul turneu, în martie 1940, al Comediei Franceze cu Pierre Dux, Jacques Charon, Denise Gence și Marie Bell), activitatea sa culturală fiind în permanență dublată de cea politică. Sub acest din urmă aspect este de reținut organizarea unei reuniuni de promovare la Sala Dalles, în iunie 1940, în ajunul ocupării Parisului de trupele germane, în cadrul căreia Dupront a ținut un discurs pertinent în favoarea Franței Libere, întrunire încheiată cu intonarea Marseillaise-ii. Evenimentul a fost important din punctul de vedere al activismului diplomației culturale franceze în România, mai ales în contextul în care se cunoaște, pe baza corespondenței dintre Charles de Gaulle și Alphonse Dupront din anii 1940–41, că directorul Institutului Francez de la București și un grup de prieteni și colaboratori conaționali s-au raliat încă de la început la mișcarea Franței Libere²⁴, demonstrat și de răspunsul său remarcabil la apelul din 18 iunie 1940.

Publicarea în anexă atât a textului pregătit de Liviu Floda pentru Congresul Academiei Româno-Americane de Științe și Arte din 1987, cât și a scrisorilor lui Dupront din același an privitoare la activitatea sa în deceniul al patrulea și în primii ani

²² Date despre eveniment în corespondența Dupront-Marx, scrisorile din 4 ianuarie și 2 august 1938. Vezi și scrisoarea lui J. Marx către Dupront, din 14 decembrie 1935, respectiv cea a directorului de la București către șeful său de la Quai d'Orsai, din 10 februarie 1936, în care se discută pe larg proiectul unei expoziții de carte franceză la București. Vezi A. Godin, *La correspondance*, p. 337, 340–341, 369, 383.

²³ Date despre istoria Institutului Francez de la București în perioada respectivă și în lucrarea memorialistică a lui Jean Mouton, directorul adjunct al instituției, în perioada 1938–46, *Journal de Roumanie, 29 août 1939 – 19 mars 1946. La deuxième guerre mondiale vue de l'Est*, Lausanne, Editions L'Âge de l'homme, 1991, 121 p.

²⁴ Ana-Maria Stan, *Istoriografia relațiilor româno-franceze în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial: direcții și probleme de cercetare*, „Revista Bistriței”, XV, 2001, p. 322; Jean-Marie Mayeur, *Alphonse Dupront et le général de Gaulle. 1940–1941*, „Cahiers Alphonse Dupront”, Presses Universitaires de Paris IV-Sorbonne, 1992, tome I, p. 2–17.

ai celui de-Al Doilea Război Mondial în fruntea Institutului Francez de Înalte Studii din România oferă o dublă mărturie memorialistică asupra raporturilor culturale româno-franceze din perioada interbelică și a liniilor directoare ale diplomației culturale desfășurate de Quai d'Orsay în estul european, în cazul specific al României, într-un moment în care se spera că preeminența culturală ar putea reprezenta un factor de echilibrare a raportului de forțe din sistemul relațiilor internaționale.

ANEXĂ

ACADEMIA ROMÂNNO-AMERICANĂ DE ȘTIINTE ȘI ARTE (ARA)
AL DOUĂSPREZECELEA CONGRES ANUAL
24–27 IUNIE 1987
UNIVERSITATEA SORBONA-PARIS

ACTIVITATEA INSTITUTULUI FRANCEZ DE ÎNALTE STUDII
ÎN ROMANIA ÎN ANII 1930

DE
LIVIU FLODA
(Radio Europa Liberă, New York)

Dedic aceasta comunicare strălucitului
cărturar, sociolog, istoric, pedagog,
Alphonse Dupront, profesor emerit și
rector de onoare al Universității
Sorbona din Paris, fost Director al
Institutului Francez de Înalte Studii
în România (1932–1941).

PARTEA ÎNTÂIA

Comunicarea de față la cel de-al douăsprezecelea Congres al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte își are un istoric care poate că merită să fie cunoscut.

Ca de fiecare dată la cele șase congrese dintre 1981–1986 de când am cinstea să fiu membru al acestei distinse academii, am fost frământat, imediat după încheierea sesiunii de la Universitatea Colorado din Boulder, în mai 1986, de problema subiectului comunicării mele la sesiunea de acum de la Paris.

Despre ce ar fi mai indicat să vorbesc? Un subiect american, un subiect românesc, un subiect româno-american ca până acum? Era o problemă destul de grea și delicată, căreia multă vreme nu-i putusem găsi dezlegarea. Dar iată că soluția a venit ca prin minune.

Într-una din primele înștiințări trimise încă din vara anului trecut de către eminentul scriitor L.M.Arcade, organizatorul sesiunii Academiei Româno-Americane de la Paris, am avut surpriza să găsesc, printre membrii „Comitetului de onoare” ai Congresului, numele profesorului Alphonse Dupront.

Nu îmi pot da seama ce răsunet are acest nume și această mare personalitate pentru alții. Dar vă pot spune, cu toată sinceritatea, ce importanță are pentru mine.

Găsindu-i numele în acea înștiințare semnată de distinsul coleg de academie, L.M.Arcade, am exclamat pe dată: „Eureka!” Am găsit subiectul! Voi vorbi la Congresul de la Sorbona, dintre 24–27 iunie, despre activitatea profesorului Alphonse Dupront și despre cea unică și excelentă instituție pe care a condus-o cu un neasemuit talent de organizator în anii '30 la București și care-a fost: INSTITUTUL FRANCEZ DE ÎNALTE STUDII ÎN ROMANIA, de care depindea și MISIUNEA UNIVERSITARĂ FRANCEZĂ, cu sediul central în capitală.

În prealabil însă, fiind vorba de importanta instituție franceză și de conducătorul ei în anii '30 la București, am socotit că aveam nevoie, în primul rând, de asentimentul fostului director Alphonse Dupront. În plus, îmi erau absolut necesare mărturiile, date, amintiri, documente etc. din partea profesorului Dupront pentru redactarea comunicării mele.

A urmat o corespondență febrilă, mai întâi cu d.M.L.Arcade, pentru a-l ruga să-i amintească profesorului Dupront de existența mea – după cincizeci de ani de totală lipsă de comunicare – și apoi de intenția mea de a-i dedica lucrarea despre activitatea acelei prestigioase instituții, care-a fost Institutul Francez de Înalte Studii în România, din Bulevardul Dacia 27, un focar de cultură franceză pe care l-a condus cu autoritate și competență în urmă cu o jumătate de secol.

Am avut cinstea și privilegiul să cunosc acea instituție. Lucrul acesta se întâmpla între 1933–1938, când, ca ziarist bucureștean, în primii ani de profesiune, urmăream desfășurarea evenimentelor legate de activitatea Institutului.

Așa, cum se petreceau de obicei lucrurile într-o presă liberă, fără să capăt vreo indicație sau sugestie din partea direcțiilor sau secretariatelor de redacție, ale cotidianelor la care lucram, „Adevărul” și „Dimineața”, am început să intervievez, din proprie inițiativă, oaspeții francezi sosiți la București pentru a ține conferințe sub auspiciile acestui Institut. De asemenea, să public reportaje despre diversele proiecte culturale ale Institutului, despre realizările acestuia și despre recepțiile oferite, despre proiectele de viitor ale directorului Institutului.

Impresiile cele mai puternice după jumătate de secol

Care sunt amintirile mele cele mai vii, după mai mult de jumătate de secol, despre rolul Institutului Francez de Înalte Studii în România și despre directorul acestei instituții?

Pășeam întotdeauna cu mare emoție pragul casei boierești bucureștene din Bulevardul Dacia 27, în care știam că, dacă voi insista, până la urmă voi reuși să fiu primit de directorul Institutului, profesorul Alphonse Dupront. Eram introdus la director de secretara română din acea vreme, constănțeana Florence Michel. În așteptarea momentului când urma să fiu chemat în somptuosul birou al directorului Dupront, nu-mi puteam lua ochii de la pereții îmbrăcați în lemn de stejar sculptat, precum și de la tavanul de asemenea

îmbrăcat în paneluri trainice și artistic concepute, tavan în mijlocul căruia se afla un candelabru strălucitor, confecționat din piese grele de cristal.

Odată introdus în încăpere, din spatele biroului dreptunghiular încărcat de hârtii mă întâmpina cu mâna întinsă profesorul Alphonse Dupront. Era un om de statură potrivită, acest cârturar de-abia trecut de 35 de ani atunci, în 1935 sau 1936.

Cu privirea sa vie, exprimând autoritatea pe care i-o dădea înalta sa funcție dar și cu o extremă bunăvoință pentru ziaristul și studentul ce eram în acea vreme, profesorul Dupront, care purta întotdeauna ochelari cu rame aurii rotunde, era gata să-mi împărtășească planuri și informații nepublicate în vreunul din ziarele vremii.

Așa s-a făcut, de pildă, că, pe la începutul lui ianuarie 1936, mi-a comunicat că înainte de mijlocul lunii martie a anului respectiv, sub auspiciile Institutului Francez de Înalte Studii în România, se va desfășura în țară turneul Comediei Franceze, menționându-mi piesele ce se vor juca la Teatrele Naționale din București, Iași și Cluj și anume: „Cu dragostea nu-i de glumit”; „Vicleniile lui Scapin” „Jocul dragostei și-al întâmplării”; și „Flăcăii”. Prin urmare Musset, Molière, Marivaux, Gèraldy, aduși pe scenă în original în România de înșiși artiștii Comediei Franceze, în rândul cărora, ca un simbol al strânselor legături de atunci dintre Franța și România, urma să apară pe scenă alături de colegii ei parizieni și societara marelui teatru al lumii, româncă Maria Ventura.

Directorul Institutului Francez de Înalte Studii în România m-a autorizat să dau publicității știrea respectivă și astfel ziarele „Adevărul” și „Dimineața” la care lucram au fost poate primele care au făcut cunoscut acest eveniment fără precedent până atunci și care n-a mai fost repetat până în ziua de astăzi.

În tren cu societarii Comediei Franceze

Ceva mai târziu, cunoscând de la profesorul Dupront ziua și ora exactă a sosirii ansamblului „Comediei Franceze” la București, fără să anunț redacția, am plecat, de unul singur, în jurul prânzului, la Râmnicul-Sărat, unde știam că „Orient Expresul”, cu care călătoreau artiștii Comediei Franceze, va face una din ultimele opriri înainte de sosirea în capitală.

Înarmat cu un stilou și-un carnet, am reușit până la urmă să descopăr, în lunga garnitură feroviară internațională, vagonul în care se aflau în diferite compartimente, ambasadorii teatrului francez.

Am avut destul timp până la București să interviuez o seamă de artiști care, cu o totală bunăvoință, s-au pus la dispoziția necunoscutului ce eram pentru ei.

După mai mult de 50 de ani de-atunci îmi aduc aminte cu infinită emoție de amabilitatea cu care au răspuns întrebărilor puse unii din corifeii Comediei Franceze, artiști de dramă sau comedieni, printre care: Denis d’Inès, André Brunot, Jean Weber, Pierre Dux, Jeanne Sully (nepoata lui Mounet Sully), Jean Faber, Germaine Rouer, Marcelle Gabar, Claude Lehman, Louis Seignier, Dussane etc.²⁵.

Când trenul a ajuns la București, în jur de ora 8:30 seara, pe peron se afla o mulțime cum nu mai văzusem poate niciodată până atunci: reprezentanți ai Ministerului Cultelor și Artelor, ai Ambasadei Franței și Institutului Francez de Înalte Studii în România, actori ai Teatrului Național, în frunte cu Paul Prodan, directorul primei noastre scene, scriitori, oameni de cultură, ziaristi, foto-reporteri.

²⁵ V. și Ioan Massoff: *Teatrul Românesc*, Vol. 7, pag. 256–7; București, Edit. Minerva, 1978, și Ioan Massoff – Gheorghe Nenișor: *Maria Ventura*, pag. 218–22; București, Edit. Tineretului, 1966.

Colegii din redacția „Adevărului” și „Dimineții”, preocupați ca și mine de raportarea evenimentelor culturale importante, neștiind nimic despre planul meu de a întâmpina undeva pe drum pe actorii Comediei Franceze, când m-au văzut apărând în capul scării, amestecat printre membrii ansamblului francez de teatru, au fost, fără îndoială neplăcut impresionați de inițiativa mea, dar nu mi-au reproșat nimic, nici atunci și nici după aceea. Atâta doar, că i-am văzut părăsind peronul înaintea mea.

La rândul-mi, nemaifiind interesat de ceea ce se petrecea pe peronul Gării de Nord, tolba mea fiind plină cu interviurile luate pe parcurs, m-am suit într-un taxi, ajungând în scurtă vreme pe strada Sărindar 5–7–9, unde se afla Palatul cotidianelor „Adevărul” și Dimineața”, precum și al altor publicații („Realitatea Ilustrată”, „Cinema”, „Magazinul”, „Programul de radio”, „Lectura”, ziarul de prânz „Vestea” etc.) ce ieșeau de sub rotativele și mașinile plane ale acelei mari instituții poligrafice bucureștene.

I-am comunicat secretarului de redacție de serviciu „isprava” de a fi realizat interviurile cu cea mai mare parte din artiștii „Comediei Franceze” pe care îi întâmpinasem într-una din gările de pe parcursul „Orient Expresului” înainte de a ajunge la București. M-a întrebat dacă sunt dispus să mai rămân câteva ore în redacție pentru ca el să-mi poată introduce chiar în ediția din zorii zilei următoare a „Dimineții” unele din interviurile mele, urmând ca restul să fie publicate în „Adevărul” de a doua zi, care apărea la ora 1 după amiază.

M-am apucat imediat de lucru, descriind – mai întâi – întâlnirea cu artiștii, felul cum m-au primit, atmosfera de bună dispoziție și camaraderie ce domnea în compartimente, seriozitatea și bunăvoința cu care marii maeștri ai „Casei lui Molière” răspundeau tânărului reporter bucureștean, după care am trecut la transcrierea unora din interviurile luate.

Puțin după miezul nopții eram gata cu materialul ce urma să vadă lumina tiparului peste câteva ore în „Dimineața”.

Prezentând manuscrisul secretarului de noapte, acesta nici nu s-a mai uitat peste paginile mele, ci le-a trimis direct în tipografie pentru a fi culese alternativ la linotip cu 10 „aldine” și 10 „cursive”, repartizându-le la două mașini ca totul să meargă cât mai repede.

În timpul redactării manuscrisului a sosit în biroul în care lucram și vestitul reporter fotograf al acelor vremi, I. Berman, pentru a mă consulta ce fotografii din cele făcute de el la Gara de Nord prefer să fie publicate, rugându-mă în același timp să identific pe fotografiile numele actorilor Comediei Franceze.

Am părăsit redacția în jurul orei unu noaptea, urmând să revin dimineața la șapte pentru a pregăti până cel mai târziu la ora 9 și jumătate materialul despre sosirea ansamblului Comediei Franceze destinat a fi publicat în „Adevărul” ce apărea pe piață, după cum am menționat, la ora unu.

În drum spre redacție am cumpărat la primul chioșc întâlnit „Dimineața”, apărută cu puțin înainte, constatând cu bucurie că secretarul de redacție acordase – așa cum cerea importanța evenimentului – un loc de frunte reportajului și interviurilor cu societarii Comediei Franceze, fiind – după cum aveam să constat mai târziu – unicele apărute în presa zilei respective.

În „Adevărul” de la ora unu d.a., o altă serie de interviuri întreaga descrierea evenimentului atât de important în relațiile dintre România și Franța, într-un moment când propaganda germană a regimului hitlerist căuta să acapareze, dacă nu încă total, societatea românească, cel puțin să pătrundă cât mai adânc în rândurile ei.

Serviciile făcute prin presă cu acel prilej se pare că au fost apreciate de Institutul Francez de Înalte Studii în România, deoarece cu toată goana după bilete a protipendadei românești, intelectualilor și studenților, mi s-au rezervat locuri la ambele spectacole ale

Comediei Franceze ce-au avut loc la București, precum și la matineul poetic din 12 martie dedicat lui Victor Hugo.

De asemenea, am fost invitat la recepția dată de Ambasada Franței și de Institutul Francez de Înalte Studii în România, în cinstea distinșilor oaspeți ai țării noastre.

Bursa de studii la Grenoble

O întâlnire cu profesorul Alphonse Dupront, directorul Institutului Francez de Înalte Studii în România, pe care o consider un apogeu în relațiile noastre, relații între un ambasador cultural al Franței eterne, țara democrației, libertății și egalității – cum era considerată atunci – și un reporter de gazetă s-a petrecut însă un an mai târziu: în luna mai sau iunie 1937. A trecut de-atunci exact o jumătate de secol.

Am primit într-una din zile un telefon sau o scrisoare – nu-mi aduc bine aminte – că sunt invitat de directorul Institutului la biroul său din acel sanctuar al culturii franceze din Bulevardul Dacia 27. Ca întotdeauna, am pășit cu sfială, cu respect, cu inima bătându-mi mai tare ca de obicei, pragul casei boierești din elegantul cartier al Bucureștiului, ferit până atunci de cataclisme seismice și de natură politică ce aveau să se producă nu prea mult timp după aceea. Cu toată faima pe care reușise să și-o creeze în cei câțiva ani de activitate, profesorul Alphonse Dupront m-a primit cu aceleași elegante maniere care făceau parte din felul său de a fi și desigur și din educația primită.

Din spatele ochelarilor săi, privirea-i radia bunăvoința față de tânărul de atunci pe care-l avea înaintea sa. Acesta nu aflase încă despre ce este vorba și printre gândurile ce-i treceau prin minte se aflau și cele ca nu cumva să-l fi supărat pe cel ce era considerat ca ambasadorul cultural al Franței, cu vreunul din ultimele sale articole, sau reportaje despre activitatea Institutului.

Dar aceste gânduri înnourate aveau să se risipească din primul moment când directorul Institutului a trecut la subiect;

„Am organizat pentru absolvenții de anul acesta ai Facultăților de litere din țară, cu specialitatea principală limba franceză, un voiaj de studii care să includă participarea timp de o lună la cursurile de vară de la Grenoble și-apoi o săptămână la Paris, în luna septembrie, pentru a vizita „Expoziția Universală” și celelalte puncte de atracție ale capitalei Franței. Toată această călătorie a bursierilor selecționați, la care se adaugă și câteva persoane care au adus servicii Franței, este suportată de guvernul francez” – a ținut să accentueze profesorul Alphonse Dupront.

Auzind cuvintele de mai-nainte, pronunțate cu seriozitatea sa de totdeauna, am crezut că e vorba de-o informare pe care directorul Institutului dorea s-o vadă publicată în ziarele la care lucram. Dar, spre totala mea surprindere, el a continuat:

„M-am gândit să te includ ca «oaspete» în grupul de care-am vorbit. Sper că vei obține din partea direcției ziarelor permisiunea de a lipsi cam două luni de zile. Și încă ceva – a ținut să mai adauge profesorul Dupront pe cel mai natural ton – de aci înainte pentru formalitățile de pașaport și întocmirea celorlalte forme de plecare te vei adresa d-lui Gheorghe Stancu, absolvent al Facultății de Litere și Filozofie din București, pe care l-am desemnat ca șef al grupului”.

Profesorul Dupront îmi făcea astfel cel mai mare, mai neașteptat și mai generos cadou din toți anii trăiți până atunci și – desigur – și din 1937 până acum.

Mai târziu am înțeles că organizarea voiajului de studii în Franța nu era numai o acțiune educativă și de specializare, ci și una politică. Curentul de dreapta din România se

afla în plină ascensiune. Mare parte din studențimea vremii se lăsase antrenată de ideologii străine – nazismul hitlerist și fascismul italian, care urmăreau desființarea regimurilor democratice bazate pe principiile Revoluției Franceze.

Ca să stăvilească penetrarea periculoaselor curente de extremă dreaptă în rândurile intelectualității și studențimii române, Institutului Francez de Înalte Studii în România, de sub direcția înțeleaptă a profesorului A. Dupront, i-a revenit misiunea trasată, fără îndoială, de guvernul francez al vremii, aceea de a organiza participarea la cursurile de vară de la Grenoble a unui număr de absolvenți români de universități, circa o sută, pentru a fi feriți, cel puțin în perioada respectivă, de influența curenților de dreapta.

Și astfel, în mijlocul unor studenți și absolvenți care deseori nu-și puteau stăvili pornirile extremiste, dar și al câtorva tineri care nu împărtășeau aceleași puncte de vedere, ca profesorul Matei Cristescu și absolvenții Alexandru Balaci și Alexandru I. Ștefănescu (devenit mai târziu scriitorul și criticul Al. I. Ștefănescu), precum și al altora (destui de puțini) am participat, ca proaspăt licențiat al Facultății de Drept din București, la cursurile de limbă și literatură franceză de la Universitatea din Grenoble ale vestitului profesor Moyse.

O lună de zile la Grenoble și în împrejurimi și apoi la Paris

În fiecare sfârșit de săptămână plecam, cu tururi organizate, conform programului, să vizităm orașele și regiunile din jurul Grenoble-ului și sudul Franței: Lyon, Aix-les-Bains, Annecy, cu lacul său, intrat în literatură, Avignon cu străvechea catedrală, arenele de pe vremea romanilor din Arles și Orange, stațiunea de vară Uriage-les-bains etc.

În jurul datei de 1 septembrie 1937 am ajuns la Paris. Aici ne aștepta la gară – parcă era ieri – profesorul Alphonse Dupront care, însoțit de secretarul general al Institutului Francez de Înalte Studii în România, profesorul M. Bernard, ne-a dat îndrumările necesare pentru vizitarea Expoziției Internaționale, a monumentelor Parisului, Versailles-ului etc.

În mod separat, mie mi-a oferit un bun subiect de interviu, informându-mă că la Pavilionul Științific al Franței voi găsi în sălile rezervate fizicii pe omul de știință român, Horia Hulubei. Acesta, ca principal colaborator atunci al savantului francez Jean Perrin, făcea demonstrații în fața vizitatorilor în legătură cu ultimele descoperiri în domeniul spectroscopiei.

Horia Hulubei, auzind că lucrez la ziarele „Adevărul” și „Dimineața”, mi-a acordat un interesant interviu despre activitatea sa științifică, care-a apărut în ziarul „Dimineața” după întoarcerea la București, în jurul datei de 10 septembrie 1937.

Alte articole și reportaje au apărut în cele două ziare la care lucrez, în legătură cu locurile vizitate în timpul călătoriei de studii în Franța, organizate de Institutul Francez de Înalte Studii în România de sub conducerea plină de inițiative din cele mai îndrăznețe și fericite ale tânărului și energicului director atât de activ și inventiv, Alphonse Dupront.

Adânc întipărită în minte mi-a rămas din acea îndepărtată în timp călătorie vizita la Quai d'Orsay. Profesorul Dupront a ținut să prezinte întregul grup românesc șefului serviciului de relații culturale cu străinătatea, Jean Marx.

În vârstă cam în jur de 50 de ani la vremea aceea, rubicond și spiritual, șeful serviciului de care depindea Institutul Francez de Înalte Studii în România ca și Institutul similar din alte câteva țări de pe glob, s-a arătat încântat că un grup românesc atât de consistent se adăpase la sursă cu bogata spiritualitate franceză.

Cincizeci de ani de perturbări istorice și-o neașteptată regăsire

După întoarcerea din Franța în toamna lui 1937 evenimente politice neplăcute s-au petrecut în România. Spre sfârșitul lui decembrie 1937 au avut loc alegerile generale pentru noi Corpuri Legiuitoare și un nou guvern. Nici un partid politic neîntrunind majoritatea necesară de 40% din voturi, Regele Carol al II-lea a adus la putere guvernul Goga-Cuza, două personalități politice cu vederi extremiste de dreapta. Prima lor măsură a fost suprimarea la 30 decembrie 1937 a ziarelor democratice „Adevărul” și „Dimineața”, la care lucram.

În cursul anului 1938, Regele Carol a introdus dictatura regală, a întărit cenzura presei și a înființat ziare care să laude Palatul Regal și măsurile – destul de criticabile – luate de suveran.

În marasmul evenimentelor politice interne și internaționale ale anului 1938, printre care „Anschlussul”, (cotropirea Austriei de către Hitler), am intrat în luna noiembrie să satisfac serviciul militar, pe care-l tot amânasem din 1935 pe motiv de studii.

În întreg anul 1939 și în 1940 până în august m-am aflat sub arme ca soldat, caporal și apoi sergent „teterist” la Regimentul 2 Artilerie de Gardă, în cazarmile din Mihai Bravu-Vlașca și Malmaison-București.

Au urmat pe plan extern ocuparea țărilor occidentale, printre care și Franța, de către armatele lui Hitler, iar pe plan intern regimul dictatorial de colaborare cu germanii al generalului I. Antonescu, mai întâi împreună cu legionarii și apoi singur; intrarea în război a României aliată cu Hitler împotriva Uniunii Sovietice; armistițiul de la 23 August 1944; înfrângerea hitlerismului pe plan mondial; bomba atomică de la Hiroshima; preluarea puterii în România de către comuniști; emigrarea în 1963; stabilirea în Statele Unite; reluarea vechii profesii de ziarist din 1964 în cadrul emisiunilor „Europei Libere” transmise de la New York.

Din 1937 până în 1987, timp de 50 de ani, perioadă ce-a trecut cu o repeziune uluitoare, cu toate catastrofele naționale, internaționale și personale, m-am gândit de multe ori la profesorul Alphonse Dupront, întrebându-mă mereu care i-a fost destinul sub cizma nazistă, înfiptă în inima Parisului și a Franței și apoi după eliberarea din 1945.

Oricât de mult însă, am dorit să-i cunosc soarta, n-am găsit nici un fel de legătură, până când în vara 1986 am primit din partea l-lui L.M. Arcade prima înștiințare despre Congresul al 12-lea al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte programat pentru iunie (24–27) 1987 la Paris.

În comunicarea menționată am regăsit numele marelui prieten al României de altă dată printre membrii Comitetului de onoare al Congresului.

Cuprins de-o adevărată stare euforică am căutat să intru cât mai repede în contact cu acea aleasă și puternică personalitate care-mi luminase tinerețea, care mă fascinasese și-mi acordase o prietenie și o considerație pe care nu știu dacă le meritam. Încercam într-un fel – fără ca acesta să fie exact cazul – sentimentele unui supraviețuitor al Holocaustului, atunci când află că un alt supraviețuitor de care nu mai știuse absolut nimic atâta amar de vreme trăiește și poate fi contactat.

După cincizeci de ani am reluat deci legăturile prin corespondență și-n loc de-un interviu direct cu profesorul Dupront, ca în anii '30, sau pe bandă, cum m-am obișnuit în ultimii 24 de ani la New York pentru „Europa Liberă”, s-a născut o suită de scrisori primite de la Paris, ca urmare la rugămințile pe care i le-am adresat prin poștă.

Interviul, luat prin scris de data aceasta, a urmărit să-mi reamintească mie și în același timp să lămurească publicul de astăzi ce-a fost Institutul Francez de Înalte Studii în

România în anii '30, înainte și, în special, în timpul direcției tânărului profesor Alphonse Dupront de atunci, rectorul (președintele) de onoare al Universității Sorbona de astăzi, ca urmare a importantei funcții de Președinte (Rector) al Sorbonei între 1970–1976.

Paginile care urmează cuprind în cea mai mare parte prețioase date, informații și amănunte puse la dispoziție în cursul primăverii 1987 cu precizie și dăruire de profesorul Alphonse Dupront.

PARTEA A DOUA

Ce-a fost Institutul Francez de Înalte Studii în România în anii '30

(Text conținând extrase din scrisorile primite de la profesorul Alphonse Dupront în lunile dinaintea Congresului ARA de la Paris, Iunie 24–27, 1987)

Am cunoscut într-o oarecare măsură activitatea Institutului Francez de Înalte Studii în România între anii 1933–38, o perioadă de cinci ani din cei nouă, în timpul cărora profesorul Alphonse Dupront a fost directorul acestui important așezământ de cultură din București.

Acest Institut nu mai funcționează azi sub regimul comunist român în forma în care a existat în anii '30, ci mai mult ca o sală de lectură de literatură franceză sau mai precis ca un sediu oarecare de informații franceze în străinătate.

Prof. Alphonse Dupront a sosit la București în toamna anului 1932, moment care pentru mine a coincis cu publicarea primei mele schițe la vârsta de 19 ani în „Adevărul Literar și Artistic” din 20 Noiembrie 1932, intitulată „Vocație”.

De la acea dată, extinzându-mi tot mai mult activitatea în redacția marilor cotidiene românești „Adevărul” și „Dimineața”, am publicat până la sfârșitul anului 1937 în ziarele amintite și apoi în ziarele „Semnalul” și „Jurnalul” numeroase dări de seamă și reportaje legate de activitatea Institutului Francez de Înalte Studii în România din București. De asemenea, am publicat interviuri cu personalități din Franța (scriitori, artiști, muzicieni etc.) veniți prin Institut pentru întărirea legăturilor culturale româno-franceze.

La vremea aceea, sediul Institutului era în Bulevardul Dacia 27. Era o adresă aristocratică aceea în care-și găsisese adăpost acest Institut, un important focar de cultură, în cel de-al patrulea deceniu al acestui secol.

Înainte de a se muta în imobilul din Bulevardul Dacia 27, Institutul Francez de Înalte Studii în România a funcționat într-un mic sediu bucureștean din strada Nicolae Bălcescu nr.19. Funcțiunea sa primă – după cum amintește profesorul Alphonse Dupront într-una din scrisorile sale din cursul acestui an – era aceea de a primi pe cercetătorii francezi care doreau să se consacre studiilor axate pe trecutul și prezentul României.

Institutul de la București fusese conceput de oficialitatea franceză ca o copie în miniatură a „Școlii franceze” din Atena sau a „Școlii franceze” din Roma, instituții în care tânărul profesor Dupront de atunci funcționase câțiva ani până la sosirea sa la București.

În loc de-a servi numai ca un mic centru pentru cercetătorii francezi veniți în România – așa cum era înainte de sosirea la București a profesorului Alphonse Dupront – acesta a conceput Institutul ca un larg centru de relații culturale.

Pentru a-și aduce la îndeplinire intențiile, profesorul Dupront, al cărui titlu era de Director al Institutului Francez de Înalte Studii în România și al Misiunii Universitare

Franceze în România, s-a bucurat de înțelegerea unui „trio” de personalități intelectuale franceze: geograful Emmanuel Martonne, Henri Focillon și Mario Roques.

În plus, un sprijin hotărâtor pentru dezvoltarea Institutului Francez de Înalte Studii în România i-a fost dat noului director de către Jean Marx, șeful serviciului de relații culturale franceze cu străinătatea din Ministerul de Externe al Franței.

Primul director al Institutului Francez de Înalte Studii în România fusese profesorul Paul Henry, autorul unei lucrări savante despre mănăstirile din Bucovina. Preocupat însă de cercetările sale, s-a mulțumit cu cadrul restrâns al sediului din strada N. Bălcescu nr. 19.

Capacitatea aceluși locaș era de maximum 20 de persoane, care se puteau aduna în zilele în care se celebrau marile sărbători naționale franceze. Cât despre cărți, acestea nu întreceau, în primii ani de funcționare circa o sută de volume – își amintește în scrisorile sale din primăvara 1987 profesorul Dupront.

Un asemenea cadru subdimensionat nu putea corespunde adevăratelor scopuri ale Institutului Francez de Înalte Studii în România. Acest lucru i-a fost menționat noului director al Institutului, Alphonse Dupront, încă de la sosirea sa la București în 1932, de savantul medic și bacteriolog român Ioan Cantacuzino.

În amintirile sale despre începuturile activității în București, profesorul A. Dupront evoca faptul că, în ciuda îngustimii sediului inițial al Institutului, el a putut primi acolo toate personalitățile franceze importante în trecere prin România. Printre acestea s-a aflat și ministrul afacerilor externe Louis Barthou, care la recepția dată de Institut în onoarea sa a fost plăcut impresionat de frumoasele tinere românce îmbrăcate în costume naționale, prezente în cadrul strâmt de atunci al Institutului.

În căutarea unui nou sediu

De la venirea sa la conducere, una din preocupările primordiale ale profesorului Dupront a fost găsirea unei case boierești și spațioase din capitala României, în care activitatea lărgită a Institutului să se poată desfășura într-un cadru cât mai potrivit. Acest deziderat nu s-a putut realiza decât ceva mai târziu, când Franța a reușit să achiziționeze imobilul din Bulevardul Dacia 27. Acesta fusese proprietatea fostului ministru Olănescu și constituia un cadru de-o rară eleganță bucureșteană.

Cine-a călcat vreodată pragul acestui sediu nu poate uita pereții îmbrăcați în paneluri de stejar, tavanele înalte, rafturile încărcate de cărți ale bibliotecii, scara maiestuoasă din lemn de stejar care ducea la dormitoare și celelalte încăperi de la etaj. Întreaga construcție s-a dovedit de-o atare trăinicie, încât la cutremurul din noiembrie 1940 n-a avut aproape nimic de suferit.

În timp ce noul director se preocupa în anii de după numirea sa ca director al Institutului Francez de Înalte Studii în România de organizarea și îmbogățirea Bibliotecii Institutului ca și de crearea unui cadru adecvat pentru recepțiile ce se dădeau în cinstea oaspeților francezi veniți pentru conferințe în România, profesorul Alphonse Dupront era deopotrivă preocupat de activitatea Misiunii Universitare Franceze în România, a doua sarcină de care era răspunzător în țara noastră.

Misiunea universitară era compusă din aproximativ patruzeci de profesori de limba franceză, încadrați în învățământul liceal din România. Profesorii respectivi predau la liceele de stat care se întindeau pe teritoriul țării de la Chișinău, capitala Basarabiei românești, până la extremitatea sud-vestică a țării, care era Timișoara. Mai ocupau catedre de limba franceză profesorii secundari veniți din Franța și funcționând în liceele din Târgul

Mureș, Blaj, Turda, Oradea Mare, Arad, Alba Iulia și Brașov în Transilvania; Turnul Severin, Craiova, Brăila, Buzău etc. în Oltenia și Muntenia.

În orașele cu universități, membrii misiunii universitare franceze funcționau ca lectori, profesori agregați sau profesori titulari cum a fost cazul la Cluj, unde preda ilustrul pedagog Yves Auger, fost elev al Școlii Normale Superioare, precum și profesorul Jacquier. Acesta se atașase atât de mult de poporul român, încât nu l-a mai putut părăsi. La Cernăuți, capitala Bucovinei, funcționa profesorul Michel Dard, devenit scriitor francez de valoare, ca și profesorul Dementhon. Cât privește Iașul, marea urbe moldovenească s-a bucurat de profesori universitari ca Guiraud, devenit lingvist de renume, Emmanuel Beau de Loménie și mult activul Charles Singevin.

În legătură cu activitatea acestor minunați pedagogi, rolul directorului Institutului Francez de Înalte Studii în România și al Misiunii Universitare Franceze era de a se deplasa în toate orașele menționate; de a participa la desfășurarea procesului de învățământ și de a stabili, împreună cu profesorii aflați la fața locului, adaptările necesare predării limbii și culturii franceze în mediul prielnic pe care-l oferea România anilor '30.

Descoperirea spiritului poporului român

Cu ocazia acestor deplasări pe teren – după cum relevă profesorul Alphonse Dupront în scrisorile sale din prima jumătate a acestui an, după peste cincizeci de ani de la acele vizite de-a latul și de-a lungul țării – el a descoperit adevăratul spirit al poporului român, peisajele diverse și încântătoare ale țării, precum și receptivitatea din partea elevilor, studenților și profesorilor români față de acțiunea de răspândire a culturii franceze.

Profesorii francezi – mai notează în 1987 profesorul A. Dupront în evocările sale despre cele petrecute în urmă cu cinci decenii – se bucurau de-o profundă simpatie, atât din partea corpului didactic, cât a elevilor și a familiilor acestora.

În plus, în cursul inspecțiilor efectuate în țară, directorul Institutului Francez de Înalte Studii în România obișnuia să ia contact cu autoritățile locale, puțin obișnuite până atunci să primească vizitatori francezi, bucurându-se de călduroase primiri din partea tuturor acestora și în special din partea clerului aparținând Bisericii Unite.

Dar vizitele făcute în provincie nu se limitau doar la cele de suprafață, ci și la cele de metodologie a predării limbii și culturii franceze în liceele și universitățile din România. Directorul Institutului Francez de Înalte Studii și al Misiunii Universitare Franceze se întâmpla să fie de cele mai multe ori mai tânăr decât cei mai mulți dintre profesorii întâlniți în deplasările sale, față de care trebuia însă să-și impună punctele de vedere. Unul din acestea consta în schimbarea rutinei de până atunci a predării limbii franceze, care în clasa a patra de liceu începea cu scriitorii din Evul Mediu. Noua metodă recomandată de profesorul Dupront consta din inversarea drumului plecând de la scriitorii cvasicontemporani și mergând înapoi în decursul anilor de studiu către perioadele tot mai îndepărtate ale literaturii franceze.

Liniile directoare ale noului conducător al Institutului

Într-o recentă privire retrospectivă a activității Institutului Francez de Înalte Studii în România, profesorul Alphonse Dupront nu se poate abține de a recunoaște că Institutul în

prima sa fază a contribuit la realizarea unor lucrări importante din partea unor cercetători francezi.

Printre cei amintiți, profesorul Dupront citează studiile de istorie de artă românească făcute de Paul Henry, predecesorul directorului Institutului numit în 1932; studiile de istorie română din secolul 19 efectuate de profesorul Marcel Emerit și cele ale geografului Robert Ficheux.

În fine, lucrările de critică literară, în special cu privire la Eminescu, întreprinse de Alain Guillermon. Toate acestea au avut darul de a face cunoscute lumii științifice franceze bogățiile culturale și spirituale ale unei țări și ale unui popor atât de apropiat din multe puncte de vedere de poporul francez, dar atât de puțin cunoscute de acesta din urmă.

Pe baza realizărilor primare ale Institutului Francez de Înalte Studii în România, noul director sosit de la Paris la sfârșitul lui 1932 și-a înscris în programul său de lucru liniile directe originale ale politicii sale culturale. Aceste linii urmăreau realizarea următoarelor obiective:

1. Lărgirea contactelor Institutului, nu numai cu cercurile universitare românești, ci și cu toți aceia care într-un fel sau altul erau angrenați în dezvoltarea problemelor culturale românești.

2. Înmulțirea contactelor și schimburilor culturale între cele două țări: Franța și România, pentru a-i face pe români să cunoască cât mai adânc realitățile vieții intelectuale franceze.

3. Găsirea posibilităților ca poporul francez să capete cunoștințe cât mai aprofundate despre realitățile culturale din România, care de multe ori erau reduse la imagini stereotipe și prezentate de personalități române într-o formă mai mult sau mai puțin convențională.

*

Traducerea în viață a liniilor directe menționate se pare că nu a fost o sarcină ușoară pentru directorul Institutului Francez de Înalte Studii în România. Acesta trebuia să țină seama, pe de o parte de cerințele Direcției operațiilor franceze în străinătate, care se străduia să impună o politică de selecție în desemnarea membrilor misiunilor franceze în străinătate; iar pe de altă parte să țină piept înclinațiilor Secretariatului General al Ministerului de Externe Francez care constituise un corp de conferențieri și artiști destinați deplasărilor în străinătate. Aceștia erau aleși, nu atât pe bază de merite speciale, ci mai mult pe bază de relații personale.

O situație analogă era valabilă și pentru partea română, din rândurile căreia personalități cunoscute în Franța căutau să obțină de la Paris trimiterea în România, ca exponenți culturali francezi, ai prietenilor lor personali, în locul unor oameni cu adevărat de valoare.

Colaboratorii români ai Institutului

Unul din scopurile ce trebuiau atinse de noua direcție a Institutului Francez de Înalte Studii în România a fost lărgirea contactelor cu mediile universitare locale, mai ales din domeniul medicinei, dreptului și științelor.

În centrul lumii medicale francofile din România se afla Institutul de seruri Cantacuzino, al cărui director, profesorul Ioan Cantacuzino, a devenit în scurtă vreme unul

din consilierii cei mai luminați și obiectivi ai directorului Institutului Francez de Înalte Studii în România.

Alți importanți exponenți ai medicinei românești a vremii, ca profesorii Gh. Marinescu, Dumitru Danielopol, Gh. Ionescu-Sisești ș.a. au adus la rândul lor o contribuție deosebită la extinderea legăturilor dintre Institut și lumea medicală universitară română.

O însemnată contribuție au adus în domeniul juridic profesorii Facultății de Drept din București Paul Negulescu, specialistul în Drept constituțional, și Mircea Djuvara, enciclopedist al dreptului de formație franceză, iar în domeniul sociologiei Dimitrie Gusti.

Cât privește domeniul științific, exponenții acestuia, ca matematicienii Gh. Țițeica și Gr. Moisil, fizicienii Horia Hulubei și Eugen Bădărău și-au antrenat colegii în acțiunea de a frecventa Institutul.

Din domeniul învățământului universitar al limbii franceze, contribuția profesorului Charles Drouhet, „spirit de aleasă calitate, dar în același timp solitar”, nu a fost cea la care se aștepta Institutul. În schimb, cea a marelui istoric, cărturar și savant, Nicolae Iorga, ca reprezentant al domeniului umanistic al Universității București, a devenit în scurtă vreme extrem de prețioasă pentru Institutul Francez de Înalte Studii în România, sub auspiciile căruia ținea deseori conferințe publice la sala Dalles.

Alți reprezentanți ai Facultății de Litere și Filozofie din București ca: Basil Munteanu, istoricul Gh. Brătianu, George Oprescu, care preda istoria artelor, esteticianul Tudor Vianu, lingviștii Alexandru Rosetti, Alexandru Marcu, Alexandru Graur (deși numai profesor de liceu în anii aceia), D. Pippidi ș.a. au contribuit în mod consistent la strângerea legăturilor culturale cu Franța prin adeziunea lor la activitatea Institutului Francez de Înalte Studii în România.

În plus, nume semnificative din toate celelalte universități din România, ca: lingvistul Iorgu Iordan, filozoful Ion Petrovici, istoricul Andrei Oțetea, sociologii Mihai Ralea și Petre Andrei, au fost active în felul lor la întărirea relațiilor culturale cu Franța.

Dintre oamenii de dreapta în ce privește politica, un oaspete de cultură germană, care nu ezita să viziteze și să aibă relații cu Institutul din Bulevardul Dacia 27, era filozoful Nae Ionescu.

Lărgirea contactelor cu intelectualitatea română

„După stabilirea legăturilor cu lumea universitară” – își amintește prof. Alphonse Dupront în scrisoarea sa trimisă din Paris la 22 Mai 1987 – „am avut ideea de-a face din Institut un centru de răspândire culturală deschis tuturor personalităților române din domeniul literaturii, teatrului, muzicii, artelor plastice și chiar al religiei”.

Cu mult regret – mărturisește profesorul Dupront – cu Lucian Blaga nu s-a putut întâlni. Pe Mihail Sadoveanu l-a cunoscut puțin, iar Tudor Arghezi a manifestat o atitudine rezervată.

Fideli Institutului au fost însă, printre alții, Ilarie Voronca, Alice Voinescu, Emil Botta și, în mod special Mihail Sebastian și Camil Petrescu. Prin Victor Eftimiu și Ion Marin Sadoveanu s-au deschis porțile pentru legăturile cu lumea teatrului, iar prin pictorul Jean Steriade cu cea a artiștilor plastici.

La rândul lor, principalii șefi de orchestră ai timpului își manifestau, fie cu ocazia vizitelor la Legația Franței, fie la Institut, interesul pentru adâncirea relațiilor cu lumea muzicală franceză.

În ce privește Biserica Ortodoxă, aceasta i-a apărut directorului Institutului Francez de Înalte Studii în România greu de „penetrat”. În schimb, au fost stabilite bune contacte cu Biserica Greco-Catolică, „Biserica Unită a Blajului”, prin monseniorul Beaussart, auxiliar al Cardinalului Parisului. Dar lucrul acesta s-a putut realiza de-abia în 1939, când din cauza evenimentelor interne și internaționale zilele Institutului păreau numărate.

În timpul când se afla în funcție la București, profesorul Alphonse Dupront, în afară de titlul de Director al Institutului Francez de Înalte Studii și al „Misiunii Universitare Franceze”, a mai deținut și titlul de „Consilier cultural” pe lângă legația Franței din România. Acest titlu nu mai fusese acordat de Quai d’Orsay decât directorilor Institutelor franceze din Berlin și Madrid.

În această triplă calitate, profesorul A. Dupront, cu sprijinul guvernului francez și cu ajutorul unor personalități remarcabile, ca profesorul Michel, chimist eminent de renume, filozoful Léon Brunschvicq și scriitorul Gérard Bauer, a putut să întărească și să dezvolte politica de largire a relațiilor culturale între Franța și România.

Și astfel – după cum menționează fostul director al Institutului – a început „defilarea” în România a personalităților franceze: Jean Tharaud, Jules Romains, Georges Duhamel, Jean-Louis Vaudoyer, Jacques Copeau dintre scriitori; iar pe plan muzical: Alfred Cortot, Jacques Thibaud, Yvonne Lefébure, Magda Tagliaferro, Ginette Neveu etc.

În plus, sub auspiciile Institutului Francez de Înalte Studii în România au avut loc alte două inedite și importante evenimente: organizarea „Săptămânii Cărții Franceze” și a turneului „Comediei Franceze”.

Dacă despre turneul într-o țară străină, fără precedent din istoria Comediei Franceze, la reprezentațiile căreia publicul românesc a aplaudat și ovaționat îndelung, am mai amintit în paginile anterioare (4–9) și voi mai aduce completări provenite de la profesorul A. Dupront în paginile următoare, despre „Săptămâna Cărții Franceze” din urmă cu cincizeci de ani la București, merită să se menționeze că a putut fi organizată numai datorită perseverenței directorului Institutului Francez de Înalte Studii în România.

El s-a luptat să convingă pe editorii francezi că-și vor putea vinde cărțile cu ușurință în București, „una din cele mai francofile capitale ale Europei”.

Dar editorii nu voiau să facă nici un efort și nici să-și ia riscul unui eșec.

Lucrurile au ieșit însă așa cum prevăzuse Directorul Institutului Francez de Înalte Studii în România. Cărțile expuse de editorii francezi s-au vândut în trei zile, lucru care i-a făcut pe editori să înțeleagă – cu întârziere, bineînțeles – că „puteau dispune de piețe de desfacere și în alte țări în afară de Franța”.

Din păcate – își amintește profesorul Dupront – o încercare doi ani mai târziu de a organiza din nou o altă „Săptămână a Cărții Franceze” nu s-a mai putut, din cauza evenimentelor politice internaționale.

Comedia Franceză revine la București, iar Jovet prezintă și el spectacole.

Spre sfârșitul activității sale de director al Institutului Francez de Înalte Studii în România, activitate periclitată de evoluția fulgerătoare a evenimentelor politice și militare interne și internaționale în atâtea țări europene, profesorului Dupront i-a revenit plăcuta sarcină de a găzdui un al doilea turneu al Comediei Franceze. De data aceasta protagoniștii erau Pierre Dux, Jacques Charon, Denise Gence și mai cu seamă vestita Marie Bell.

Tot în domeniul spectacolelor teatrale trebuie menționate cele date de ansamblul condus de marele actor și regizor francez al epocii respective, Louis Jovet.

Având ca parteneră pe Madeleine Ozeray, Jouvet și ceilalți membri ai ansamblului au cunoscut în Bucureștiul frământat al epocii dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial un succes răsunător.

*

Evenimentele politice internaționale se precipitau într-un ritm neobișnuit. Parisul – după cum amintește profesorul Dupront în ultima sa scrisoare înainte de redactarea acestei comunicări – se afla în preajma intrării trupelor invadatoare naziste în iunie 1940. Corpul diplomatic francez de la București nu luase nici o inițiativă pentru a menține prestigiul Franței, ce urma să fie copleșită, în rândurile opiniei publice românești. Și-atunci i-a revenit directorului Institutului Francez de Înalte Studii în România, datoria de a face un pas în această direcție.

El a organizat o întrunire la sala Dalles, ca o demonstrație împotriva celor ce se petreceau în țara sa, amenințată de copleșire de către armatele lui Hitler. Reacția din partea unui mare segment al intelectualității române a fost extraordinară. Publicul a intonat „Marseilleza” la București, cu puțin înainte de căderea Parisului.

În ultima seară...

Nu după mult timp, profesorul Alphonse Dupront trebuia să-și ia rămas bun de la București și de la intelectualii români pe care îi prețuise și de care trebuia să se despartă datorită conflației ce luase numele de „Al Doilea Război Mondial”, la o distanță în timp de două decenii de primul.

Plecarea sa din capitala României în 1941 trebuia să se desfășoare cu cea mai perfectă discreție. Doar câțiva prieteni intimi cunoșteau exact ora părăsirii orașului. Gara de Nord era în întregime cufundată în întuneric.

Dar când profesorul Dupront a ajuns pe peron a întâlnit acolo – după cum singur relatează – „o masă de umbre pe care de-abia a putut s-o străpungă ca să ajungă la vagon”. Era omagiul intelectualității române față de omul care reprezentase cu atâta strălucire aproape un deceniu spiritualitatea franceză, sugrumată în acel moment de demența militaristă a Reichului hitlerist.

„Acel «Joc al umbrelor» din Gara de Nord nu-l voi uita niciodată” – mărturisește cu deplină sinceritate, în scrisoarea sa din 4 iunie fostul Director al Institutului Francez de Înalte Studii în România.

La rândul său, Alphonse Dupront nu poate fi uitat de toți cei cu care a avut de-a face în România. Printre ei se găsesc – între alții – beneficiarii burselor Institutului Francez de Înalte Studii în România.

Datorită acestor burse acordate în momente critice, unora le-a fost salvată viața și li s-a deschis calea spre celebritate. Doi din aceștia sunt marii scriitori ai Franței de astăzi: Eugène Ionesco și Emil Cioran.

CONCLUZII

În încheiere trebuie spus că, dintr-o instituție franceză presupusă fără prea mare importanță, Institutul Francez de Înalte Studii din România a ajuns, sub conducerea

inteligentă, autoritară, competentă, vizionară, a profesorului Alphonse Dupront, un focar de cultură franceză de primul rang.

Ceea ce gândea și punea în practică la București și în țară profesorul Dupront era însă, din păcate, destinat năruirii prin hotărârile draconice ce se luau în cancelariile celor doi dictatori, unul nazist, Hitler, celălalt fascist, Mussolini, care urmăreau desființarea democrațiilor occidentale și îngenuncherea întregii Europe.

Așa se explică faptul că, după ce, pornind aproape de la zero în 1932 și ajungând ca în decursul a nouă ani de muncă plină de inițiative și de idei creatoare să dea Institutului Francez de Înalte Studii în România o strălucire care impunea respect și admirație, profesorul Alphonse Dupront a fost silit să închidă porțile locașului de cultură pe care-l adusese la un stadiu de dezvoltare cum nu-l mai avusese nici un alt Institut străin pe pământ românesc.

Soarta Institutului s-a hotărât însă la Berlin și la Roma, ca și pe linia Maginot.

Și odată cu înfrângerea Franței de către armatele hitleriste în Iunie 1940 și venirea la putere în România a regimului pronazist al generalului Ion Antonescu, în colaborare cu legionarii, acel important post de avangardă al culturii franceze în Balcani, care-a fost Institutul condus de profesorul Alphonse Dupront, și-a redus activitatea sa atât de fructuoasă

Institutul Francez a fost înmormântat după 23 August 1944. Chiar dacă azi în Bulevardul Dacia 27 din București mai există o sală de lectură sau un birou de informații culturale, acestea nu funcționează decât sub stricta supraveghere a securității, ceea ce face destul de periculoasă frecventarea de către public a sediului respectiv.

Deosebirea între ce a fost sub conducerea profesorului Alphonse Dupront în anii '30 și ce este acum sediul, proprietate franceză din București din Bulevardul Dacia 27, poate fi asemuită cu cea dintre o zi senină până la dezlănțuirea furtunii și-o noapte de groază, bântuită de stafii, stafiile securității comuniste.

De aceea poate că a fost nevoie de scoaterea la lumină pentru câteva minute a ceea ce a fost Institutul Francez de Înalte Studii în România în anii săi de glorie și libertate sub direcția, până în anul 1941, a intelectualului cu excepționale calități și exemplarului uman de mare omenie, Alphonse Dupront.

Faptul că, după părăsirea României în 1941 și după terminarea celui de-Al Doilea Război Mondial, profesorul A. Dupront a făcut o mare carieră în propria sa țară, confirmă calitățile sale care l-au impus în fața vârfurilor intelectualității românești între cele două războaie.

Doctor în litere al Universității din Paris în 1956, marele prieten al României a fost numit profesor la Sorbona, după care a devenit, între 1970–76, rector al acestei străvechi universități, de-atunci și până astăzi deținând în continuare funcția de președinte de onoare.

Autor a circa o sută de lucrări din domeniul istoriei, sociologiei, religiei, psihologiei, pedagogiei, lexicologiei, politicii, apărute în importante publicații europene, numele profesorului Alphonse Dupront trebuie înscris cu litere de aur în cartea prietenilor României dintre cele două războaie, țară în care a trăit și pe ai cărei fii i-a iubit și i-a apreciat.

De ma part, Monsieur le Président d'honneur de Sorbonne, les plus sincères souhaits, conformément au psalmiste biblique:

„Jusqu'à cent vingt années en pleine santé et pouvoir de créativité!”

Sosirea în București în Gara de Nord, la 3 martie 1936, a dnei și dlui Henry Bonnet (Paris), directorul Institutului Internațional de Cooperare Intelectuală.

De la stânga la dreapta: Prof. Gh. Țițeica. Prof. M. Bernard, de la Institutul Francez de Înalte Studii în România, dna Nicolae Titulescu, d. Henry Bonnet cu soția, poetul Ion Pillat (în spate). Ion Codrescu, reprezentant al Ministerului de Externe, și Liviu Floda.

ANEXE:

Scrisorile despre activitatea sa în urmă cu jumătate de secol la Institutul Francez de Înalte Studii în România, primite de la profesorul Alphonse Dupront în perioada febr.-iunie 1987.

(Exemplu de claritate, stil, măiestrie și extraordinară memorie, corespondența care urmează a stat la baza întocmirii acestei comunicări, care fără aceste documente nu s-ar fi putut încheia.

La determinarea profesorului Alphonse Dupront de a da curs solicitărilor mele, un rol important l-a avut scriitorul și omul de cultură L.M. Arcade, căruia îi mulțumesc și pe această cale.)

I

UNIVERSITÉ DE PARIS - SORBONNE (PARIS IV)

LE PRESIDENT D' HONNEUR

EN SORBONNE. LE 23 février 1987
PLACE DE LA SORBONNE
(I, RUE VICTOR COUSIN) 75005 PARIS

Cher Monsieur Floda,

Trop longtemps silencieux vis-à-vis de vous, sachez d'abord que j'ai été extrêmement sensible à la fidélité de votre souvenir, n'ayant pas oublié quant à moi ni votre extrême

gentillesse ni votre pugnacité d'intervieweur. Mais autant qu'elle m'a touché, votre lettre m'a laissé quelque peu pantois tant vous me demandiez de choses, ceci à un moment où je me suis trouvé particulièrement surchargé.

En voici brièvement les raisons, outre les servitudes parisiennes habituelles. Ayant fait un infarctus pendant l'exercice de la lourde charge de Président de la Sorbonne, je suis contraint pendant les mois d'hiver à réduire mes obligations de travail, alors que je me suis trouvé cette année pris par les contraintes fort exigeantes de la publication d'un gros ouvrage, qu'eût sans doute apprécié Mircea Eliade puisqu'il traite du problème du Sacré, avec un calendrier éditorial fait de délais impérieux. Heureusement, j'atteins ces jours-ci la sortie du tunnel...

D'où le sens de ce premier message, qui est d'abord de vous assurer que je tiens à répondre à votre attente confiante, et ensuite de vous annoncer un courrier prochain répondant à un certain nombre de vos attentes.

Si je dis un certain nombre, ce n'est pas que je n'entende répondre à toutes vos demandes. Mais j'ai réfléchi et au geste que représente votre communication, et à l'intérêt qu'elle peut présenter quant à l'histoire d'une expérience vécue dans votre terre roumaine par votre serviteur. Aussi voudrais-je, tranche par tranche, vous donner comme une trame de mémoire de mes années roumaines. Vous aurez ainsi le document du vécu. Je m'en tiendrai là ce soir, mais d'ici quelques jours, vous aurez une première tranche d'histoire.

A vous, Cher Monsieur Floda, en toute sympathie reconnaissante

Alphonse DUPRONT

Monsieur Liviu FLODA
67-86 Clyde Street
Forest Hills, New York 11 375
U.S.A.

II

UNIVERSITÉ DE P A R I S - S O R B O N N E
(PARIS IV)

LE PRESIDENT D' HONNEUR

EN SORBONNE. LE Lundi 23 mars 1987

PLACE DE LA SORBONNE

(I, RUE VICTOR COUSIN) 75005 PARIS

Cher Monsieur Floda,

J'aime l'ampleur de vos exigences, mais je risque de ne pouvoir les satisfaire que très partiellement. L'inventaire de 9 années de travail en Roumanie, avec toutes les différentes traverses que nous avons pu connaître depuis, ne peut plus être pour moi qu'un morceau de mémoire: bien qu'ayant parfois un tempérament d'archiviste, je suis actuellement incapable de reconstituer le corpus de documents que vous me demandez. Aussi vous donnerai-je

essentiellement les grandes lignes de ce qui demeure inscrit en moi, disons un témoignage, un morceau aussi de mon passé.

Commençons d'abord par la fin, c'est-à-dire le présent. Selon mes informations, jusqu'à ces temps derniers, la France a gardé la propriété de l'immeuble du boulevard Dacia. Celui-ci quant à sa destination a connu des vicissitudes diverses, tantôt en sommeil, tantôt salle de lecture discrètement ouverte, tantôt même à de certains moments complètement fermé. C'est dans un de ces temps de fermeture que de par la décision d'un diplomate quelque peu pusillanime, le fonds de bibliothèque que j'avais constitué avec persévérance jusqu'à en faire un instrument de travail valable a été d'autorité replié sur un semblant d'Institut français à Munich. Si bien que de fonds scientifique il n'y a plus, la salle de lecture quand elle fonctionne est celle d'un quelconque cercle d'information française à l'étranger. Il faut d'ailleurs reconnaître qu'à certains moments la fréquentation par vos compatriotes n'était pas sans présenter pour les fidèles audacieux quelques inconvénient.

Reprenons maintenant le fil de l'histoire. Quand je suis arrivé à Bucarest à l'automne 1932, c'était avec une double mission. Celle de Directeur de l'Institut français de Hautes Etudes en Roumanie, et de Directeur de la Mission universitaire française. Je succédais au professeur Henry, auteur d'un savant travail sur les monastères de Bucovine, qui, scrupuleusement attaché à ses recherches, et homme au naturel fort discret, s'était sagement contenté du cadre étroit de la maison du 19 strada Nicolai Balcescu, qui permettait à peine de réunir aux grands jours une vingtaine de personnes et environ cinq fois autant de livres...

Dans pareil cadre, l'Institut, quant à ses activités de rayonnement et de contacts, ne pouvait qu'être en veilleuse. Chacun s'en contentait, encore que quelques-uns de nos amis roumains, en particulier le professeur Jean Cantacuzène, me dirent tout de suite, avec la plus cordiale bienvenue, que la présence de la France ne pouvait pas demeurer si discrète.

L'étroitesse des locaux ne m'avait pas empêché d'y recevoir toutes les personnalités françaises d'importance qui passaient par Bucarest, y compris le Ministre des Affaires Etrangères, Louis Barthou, fort émoustillé par la présence de belles et jolies roumaines venues à dessein en costume national dans une réception où l'on respirait à peine dans ce cadre exigu.

Ma politique en effet était simple: d'une part, manifester l'existence de la maison où des personnalités françaises de passage à Bucarest venaient rarement, d'autre part, rendre sensible ainsi les conditions indécentes qu'il importait et pour la Roumanie et pour la France de quitter le plus rapidement possible.

L'une de mes premières préoccupations fut donc de trouver une casa boieresca capable de permettre le développement souhaité. Ce qui ne se fit pas en un jour. Mais à force de ténacité, la France put, à la hauteur des années 35, acquérir la maison du boulevard Dacia, qui appartenait au Ministre Olanescu, lequel fut dans la négociation le plus courtois et le plus délicat des diplomates.

De cette maison qui fut la vôtre et où j'eus le plaisir de vous accueillir même quand vous étiez intervieweur insatiable, je n'ai pas besoin de vous dire l'élégance interne et l'agrément du cadre. Tout l'ensemble risqua d'ailleurs d'être fort compromis au moment du tremblement de terre de 1940; disons que l'extra-territorialité fut pour une fois protectrice...

De mes deux charges, prenons d'abord la Mission universitaire. En fait, l'expérience pouvait être d'une remarquable richesse. Le fut-elle, qui pourra jamais prononcer? La Mission était composée d'une quarantaine de professeurs de français régulièrement encadrés dans l'enseignement secondaire roumain, répartis dans presque autant de lycées

sur l'ensemble du territoire: de Chișinău en Bessarabie jusqu'à Timișoara; plusieurs en Transylvanie, Târgul-Mureș, Blaj, Turda, Oradea Mare, Arad, Alba Julia et Brașov; quelques autres dans les provinces-mères en quelque sorte, à Turnul-Severin, Craiova, Buzău, Brăila.

L'équipe du secondaire était complétée dans les villes universitaires par des professeurs et lecteurs soit agrégés soit personnalités d'une particulière autorité intellectuelle, tels le professeur Yves Auger à Cluj, ancien élève de l'Ecole Normale Supérieure, ou à Cluj encore le professeur Jacquier, tellement attaché à la Roumanie qu'il ne l'a point quittée; et à Cernăuți, Michel Dard, promis à une carrière d'écrivain de grand talent, et le professeur Dementhon. Bien entendu, Iași était particulièrement privilégié avec des hommes comme le professeur Guiraud, qui allait devenir un linguiste de renom, Emmanuel Beau de Loménie et Charles Singevin.

Par rapport à tout ce personnel enseignant, ma tâche était d'abord d'aller sur place, de participer à ses travaux et de tenter de définir les adaptations nécessaires de l'enseignement de la langue et de la culture françaises, même dans un milieu privilégié comme le milieu roumain. Ce qui m'a donné à titre personnel la découverte de la Roumanie profonde, de ses visages divers, en même temps que partout une ouverture émouvante à l'action du rayonnement français. L'ensemble de nos professeurs jouissait en effet d'une profonde sympathie et dans le milieu enseignant et dans celui, large et divers, des familles de leurs élèves. Au cours de ces inspections, j'attachais une importance particulière à prendre contact avec les autorités locales, peu habituées à recevoir des hôtes français, surtout avec le monde des Eglises où j'ai toujours reçu le meilleur accueil, en particulier auprès des Uniates et chez le Patriarche de Bucovine.

Restait la difficile question d'une adéquation des méthodes et des programmes d'enseignement français à l'univers autochtone roumain. Il y avait quelque chose de choquant et sans doute de vain d'enseigner à des adolescents roumains les développements de la littérature et de la culture françaises à commencer tout de go par le Moyen Age, Rabelais ou Ronsard. Il me souvient d'avoir senti tout l'aberrant du problème dans une classe de Chișinău où des quasi-adolescents de 4e se débattaient dans les stances du Cid. J'entrepris dès lors une action persévérante, au demeurant mal comprise en France, pour inverser les programmes, afin de partir du quasi contemporain et remonter le temps au fil des années de classes successives. Tout cela facilité par une atmosphère de confiance humaine grandissante entre les membres de la Mission, cependant d'origines, de formations et de tempéraments fort divers, avec un Directeur, qui, dans les conditions de fait, se trouvait être le plus jeune d'entre eux.

Mon prochain courrier sera plus long concernant l'Institut. Je vous annonçais un échelonnement, voici le premier barreau.

Je prépare aussi à votre intention une note d'ensemble sur mes titres et travaux. Ainsi vous aurez tout l'homme, du moins son histoire.

A vous, cher Monsieur Floda, tout heureux de vous retrouver, avec l'Atlantique entre nous...

A. DUPRONT

Monsieur Liviu FLODA
67–86 Clyde Street
Forest Hills, New York 11 375
U.S.A.

III

UNIVERSITÉ DE P A R I S - S O R B O N N E
(LETTRES ET CIVILISATIONS)

LE PRESIDENT D' HONNEUR

EN SORBONNE. LE 13 avril 1987
PLACE DE LA SORBONNE
(I, RUE VICTOR COUSIN) PARIS 5E
TEL.: 325. 01–67

Cher Monsieur Floda,

Votre dernière lettre m'a infiniment touché. Sa chaleur confiante et la richesse de vos sentiments après tant d'années d'éloignement et de silence m'ont profondément ému. Ajouterai-je que c'est un lien de plus que vous renforcez en moi avec une Roumanie éternelle.

Aussi rechargé par vous, vais-je reprendre mon exercice de mémoire. Il s'agira maintenant de l'Institut, morceau essentiel de la chronique. Tel que je l'ai trouvé en arrivant à Bucarest, l'Institut était essentiellement une maison d'accueil pour les chercheurs français souhaitant se consacrer à des études centrées sur le passé et le présent roumains. Soit un modèle réduit de ce qu'étaient ou l'Ecole française d'Athènes ou l'Ecole française de Rome d'où je venais.

Mais pour riches et nécessaires que fussent les recherches à poursuivre en Roumanie, surtout dans l'ordre des Sciences humaines, la formule généreusement conçue s'avérait d'un avenir très limité. Pour deux raisons essentielles: l'une, capitale, étant le manque de débouchés dans l'Enseignement Supérieur français pour des études roumaines en tant que telles, l'autre, casuelle celle-là, l'étroitesse de la maison de la strada Balcescu, qui ne pouvait recevoir qu'un seul hôte. Les quelques années d'existence préalable de l'Institut l'avaient déjà démontré: la formule était de peu d'avenir.

Aussi me fut-il assez aisé de convaincre la triade de „patrons” qui constituait depuis sa fondation le Conseil de l'Institut de la nécessité d'un élargissement progressif à autre chose que la formule d'hôtel petitement meublé pour pensionnaires d'un recrutement difficile. D'autant que la triade était constituée de deux de mes anciens maîtres, Emmanuel de Martonne le géographe, et surtout Henri Focillon qui me portait une bienveillante amitié. Le troisième étant Mario Roques, esprit remarquable, de caractère difficile, mais qui savait regarder les choses en face. Tous trois me firent confiance, et les Services du Quai d'Orsay aidant, conduits alors par un homme de tout premier ordre, Jean Marx, il me devint possible très vite de définir une politique beaucoup plus large de relations culturelles.

Pour définir une politique d'ouverture, il fallait nécessairement affirmer tant par rapport aux situations acquises que par rapport au jeu passionnel une volonté d'indépendance, celle-ci n'ayant d'autre finalité essentielle que de réaliser une connaissance

vraie au meilleur niveau et d'en offrir les possibilités à tout ce qui pouvait apparaître comme l'élite créatrice du pays.

D'où dès lors les trois directions essentielles d'une politique volontariste:

1°) Approfondir les contacts avec les milieux roumains déjà sensibilisés, et élargir aux différents secteurs de la culture roumaine notre souci d'information et de connaissance.

Les relations déjà établies touchaient essentiellement le milieu universitaire et particulièrement médecins, juristes et scientifiques. Les maîtres du corps médical roumain étaient en très large dominante de formation française ou très liés à des professeurs français de même spécialité. Au centre de ce monde médical francophile, il y avait bien entendu l'Institut Cantacuzène, avec le grand Jean Cantacuzène, trop tôt disparu, qui fut tout de suite l'un de mes conseillers les plus éclairés et les plus objectifs. Des hommes comme Ionesco Mihaesti ou Michel Ciuca, les deux Nasta et tant d'autres entourèrent d'autant plus l'Institut qu'ils l'avaient peu fréquenté au préalable en raison de l'étroite spécialisation de sa formule initiale. D'autres tels que le professeur Gheorghe Marinescu, le professeur Gheorgiu, longtemps recteur, surtout le professeur Danielopol, servirent grandement l'élargissement de nos contacts avec le monde médical universitaire. Beaucoup de juristes, tels Paul Negulesco ou Djuvara (Mircea?), ou parmi les plus jeunes, Valentin Georgesco, étaient de formation ou d'obédience française. Quant aux scientifiques, la figure de proue était Georges Țițeica, que son passé d'ancien élève de l'École Normale Supérieure de la rue d'Ulm liait particulièrement à la France. Moisil était plus lointain, mais il nous devint proche. Des physiciens, surtout Horia Hulubei, qui fut un ami très cher, et Badaru, de l'équipe de Jean Perrin, étaient plus à Paris qu'en Roumanie, mais ils s'attachèrent très vite avec tout leur groupe durant leurs courts séjours roumains, à fréquenter l'Institut.

C'est sur le plan des enseignements littéraires qu'en définitive nous avons le moins de contacts: la chaire de français de l'Université de Bucarest occupée par Charles Drouhet, esprit de qualité mais volontiers solitaire, avait peu de rayonnement. Philosophie et sociologie étaient plutôt d'obédience allemande ou proprement autochtones. La haute stature de Nicolae Iorga suffisait quasiment à elle seule pour représenter le monde universitaire des Lettres.

Tout naturellement donc, nos efforts se portèrent vers l'établissement de relations confiantes avec la Faculté des Lettres. M'y aidèrent grandement: Georges Oprescu, très lié à Henri Focillon dont il était le disciple; les deux éminents linguistes de formation française, Alexandre Graur, d'apparence sévère et réservée mais d'un dévouement très sûr, et surtout Alexandre Rosetti, rayonnant d'esprit, de finesse et de chaleur. Comme si quelque chose dans mon destin m'avait prédestiné à la Roumanie, je retrouvais dans la jeune génération des „littéraires” d'une part Nicolae Condeesco qui avait été mon „cothurne” à l'École Normale Supérieure, et deux amis rencontrés pendant mes années romaines alors qu'ils étaient membres de l'Académie Roumaine à Rome, Mihail Berza et Pippidi, qui devaient devenir maîtres éminents dans leurs disciplines. Tous trois furent avec une sollicitude et une fidélité dont je garde un souvenir ému des conseillers toujours disponibles et d'un dévouement à toute épreuve.

Avant de reprendre les grands traits de cette action neuve, je dois à la vérité de reconnaître que la destination première de l'Institut a connu cependant quelque fécondité. Tant les études d'histoire de l'art de Paul Henry mon prédécesseur que celles de Marcel Emerit sur l'histoire roumaine du XIXe siècle, du géographe Robert Ficheux qui fut mon secrétaire général, et particulièrement celles d'Alain Guillermou, éminent spécialiste d'Eminescu, ont contribué grandement à faire découvrir au monde scientifique français les

richesses d'une terre et d'un peuple sentimentalement très proches mais en réalité l'une et l'autre mal connus sinon méconnus.

Dernier fruit de ce passé: le Centre d'Etudes roumaines, que j'ai réussi à garder en Sorbonne grâce à l'ardeur généreuse d'Alain Guillerrou, et qui demeure témoignage de continuité et de possibilités d'échanges scientifiques à nouveau intenses pour des temps redevenus meilleurs.

Tout en préservant du mieux qu'il était possible ces finalités premières de l'Institut, il m'est très vite apparu indispensable d'élargir le sens de notre présence en Roumanie et de dégager les lignes essentielles d'une politique culturelle. Celle-ci se définissait tout naturellement selon trois finalités principales:

1°) Multiplier les contacts non seulement avec les milieux universitaires roumains mais aussi avec tous ceux qui à un titre ou à un autre définissaient en Roumanie un rayonnement culturel authentique.

2°) Faire mieux connaître par la multiplication des contacts et le développement des différentes formes d'une action d'échanges culturels réalités et témoins les plus valables du monde culturel français.

3°) Rechercher en France les possibilités de développer une connaissance plus sûre et plus approfondie des réalités roumaines à la vérité mal connues parce que trop souvent réduites à quelques images stéréotypées et souvent présentées par des personnalités roumaines elles-mêmes sous des aspects plus ou moins conventionnels.

Concevoir une politique est une chose, la réaliser une autre. Situons avant de retrouver les réalités d'une action les principaux obstacles que celle-ci devait naturellement rencontrer.

D'abord une situation à mon sens tout à fait fâcheuse par ses limitations de fait, tant du côté français que du côté roumain. Du côté français surtout, où alors que la direction du Service des œuvres françaises à l'étranger s'efforçait de susciter une politique de qualité dans le choix de ses „missionnaires” à l'étranger, autour du Secrétariat général du Quai s'était constitué par le jeu de relations personnelles un réseau de conférenciers ou artistes itinérants où le pire l'emportait trop souvent sur le meilleur. Des habitudes avaient été prises et des „habitués”, toujours les mêmes, considéraient la Roumanie comme un de leurs champs familiers.

Situation analogue du côté roumain, où des personnalités particulièrement connues en France avaient aussi leur clientèle d'habitués voire de thuriféraires. La politique d'invitations devenait ainsi une politique parfaitement personnelle.

Sur place par ailleurs, nos amis roumains francophiles, quelques-uns du moins parmi les plus passionnés, refermaient autour de l'Institut français un cercle volontiers clos, voyant d'assez mauvais œil tout élargissement: des contacts avec des personnalités dites germanophiles ou, pour des raisons les plus diverses, peu portées à des contacts soit avec la culture française soit avec les officiels français sur place.

L'important demeurait dès lors d'aller à la rencontre des maîtres de l'Université qui avaient eu moins de contacts avec l'Université et la recherche en France, mais d'ailleurs tous à des degrés divers fort au courant de la vie scientifique française et volontiers désireux d'établir des contacts réguliers avec ce lieu de rencontre et d'information que pouvait être l'Institut.

La liste serait longue à établir de tous ceux avec qui je pus nouer ainsi des liens réguliers et confiants et quelquefois faire œuvre ensemble. Voici cependant quelques noms significatifs: Iorgu Iordan, Ion Petrovici le philosophe, Alexandre Marcu, Andrei Oțetea,

Andrei qui fut ministre de l'Education nationale, très attentif à favoriser nos efforts. Mais dans cette rétrospective, le coeur et l'esprit distingueront tout particulièrement deux philosophes de génies fort différents, tous deux de formation allemande, l'un peu porté sur les choses de France et que j'eus tout de même la joie de recevoir à différentes reprises boulevard Dacia, l'étonnant et fascinant Nae Ionesco, et surtout l'ami très cher et si profondément regretté que devait être pour moi Tudor Vianu.

À un prochain courrier la suite. D'autant plus sûrement que vos lettres si ferventes me touchent infiniment. Avec toute ma reconnaissance amicalement à vous.

A. DUPRONT

Monsieur Liviu FLODA
67-86 Clyde Street
Forest Hills, New York 11 375
U.S.A.

IV

UNIVERSITÉ DE P A R I S - S O R B O N N E
(PARIS IV)

LE PRESIDENT D' HONNEUR

EN SORBONNE. LE 22 mai 1987
PLACE DE LA SORBONNE
(I, RUE VICTOR COUSIN) 75005 PARIS

Cher Monsieur Floda,

La chronique s'est brusquement interrompue. Je m'en excuse près de vous, mais ce fut fort involontaire. Je viens de faire en effet dans un printemps fort éprouvant par de brutaux changements de température une crise d'angine de poitrine, qui m'a contraint pendant quelques semaines à rompre d'avec le monde. Ceci se passait en province, mais dès mon retour parisien ces jours-ci, tout en finissant ma convalescence, je tiens à reprendre pour vous le fil promis des souvenirs.

Après l'élargissement des contacts avec le monde universitaire qu'évoquait ma dernière lettre, il m'est apparu indispensable de faire de l'Institut un centre de rayonnement culturel ouvert à toutes les personnalités du monde culturel roumain, pris dans ses dimensions les plus larges, littéraires, théâtrales, musicales et artistiques, voire même le monde d'Eglise. Ici encore, je ne vous donnerai au gré de la mémoire qu'une évocation de noms à différents degrés significatifs.

Du côté littéraire, j'ai toujours regretté de n'avoir pu rencontrer Blaga, et peu connu Mihai Sadoveanu; Tudor Arghezi est toujours resté sur une certaine réserve. Par contre Ilarie Voronca et la femme admirable qu'était Alice Voinescu étaient des fidèles de l'Institut; Ion Pillat, toujours présent et conseiller averti; d'une génération plus jeune, celle de Voronca, Emil Botta. Une étrange et tenace amitié s'était établie entre Camil Petrescu et

moi, dont il est, m'a-t-on dit, des traces dans ses Mémoires. Victor Eftimiu et Ion Marin Sadoveanu nous ouvraient le monde du théâtre, ce qui sera particulièrement précieux pour certaines réalisations que je rapporterai plus loin. Autour de l'ami Steriadi, le monde des peintres et des sculpteurs était de la plus enrichissante fréquentation; j'en retrouvais aussi quelques-uns chez cet extraordinaire personnage collectionneur de classe et mécène qu'était Zambaccian lui aussi fidèle attiré. Soit par des invitations à la Légation ou à l'Institut soit par l'organisation de manifestations musicales en Roumanie ou en France, les principaux chefs d'orchestre ne cessaient de témoigner de leur intérêt à l'approfondissement de relations avec le monde musical français.

Autant ces différents milieux nous marquaient ouverture, confiance, et pour certaines personnalités une volonté étroite de collaboration, autant les milieux des églises demeuraient confinés sur eux-mêmes, même si certains Popes avaient fait des études en France, soit à Strasbourg soit à Montpellier. Le monde orthodoxe me semblant difficile à pénétrer de façon valable, je choisis d'approcher les Uniates que j'avais ici et là rencontrés dans mes inspections en province au titre de la Mission universitaire française. Pour que contacts valables il y eut, il fallait un homme d'Eglise: je décidai ainsi Monseigneur Beaussart, archevêque in partibus, auxiliaire du Cardinal de Paris, esprit ouvert et d'une grande délicatesse, à accepter de faire avec moi la tournée des évêques uniates, commençant bien entendu par Blaj. L'événement était sans précédent, et l'expérience fut une étonnante réussite, mais comme nous étions au printemps 39, les lendemains étaient comptés...

Ainsi revient dans ma mémoire ce qui fut le second article de ma politique. Tant il s'imposait à moi qu'une politique culturelle devait toucher le plus grand nombre de forces vives, au lieu de nous enfermer dans les étroitesse un peu lassantes et parfois stériles d'échanges universitaires limités. Cela commençait d'ailleurs à s'imposer, si bien que dans un petit mémorable conventicule que nous tinmes à Nice avec Marcel Abraham qui était le directeur de cabinet de Jean Zay ministre de l'Education Nationale, un esprit remarquable de largeur de vues, de pénétration et de sens des choses profondes, israélite tout imprégné de Péguy, nous préparâmes le statut de „Conseiller culturel”, dont quelques mois après étaient dotés les Directeurs des Instituts français de Berlin et Madrid, et votre serviteur...

Troisième volet: la politique de contacts culturels.

Celle-ci, comme il vient d'être dit, devait aussi lentement faire éclater le cadre universitaire pour atteindre aux forces vives de la culture française contemporaine, tenter de répondre aux attentes du monde culturel roumain, et aussi coordonner, autant qu'il se pouvait, des initiatives dispersées où trop souvent les choix étaient peu représentatifs et pesaient parfois inutilement sur des crédits nécessairement limités.

La liste serait longue sur sept ans au moins où une action d'ensemble a pu être mise fortement en place pour faire défiler personnalités et réalisations. Je me contenterai donc d'égrener au mieux les souvenirs qui demeurent les plus marquants en moi. De ce que j'appelle la période Bălcescu, celle de la vie étroite de l'Institut, je garde le nom de trois personnalités de quelque stature qui, dans des circonstances parfois difficiles, rayonnèrent à la fois autorité et force d'âme. Il s'agit du professeur Michel, chimiste éminent de grand renom, du professeur Léon Brunschvicg, un des maîtres de la philosophie contemporaine, et dans un tout autre registre, personnalité fort attachante et d'une délicatesse consommée, l'écrivain Gérard Bauer, qui était à l'époque l'une des plumes autorisées du Figaro. Si le professeur Michel s'imposait en grand savant par sa modestie d'homme, pour Léon Brunschvicg et Gérard Bauer, le problème était plus compliqué: l'un était juif et l'autre, à

l'encontre de toute vraisemblance, accusé par certains milieux roumains de l'être. La dignité et la simplicité avec laquelle l'un et l'autre surent entendre comment situer les choses, fit mon admiration. D'autant plus que dans le cas de Brunshvicg, Madame Brunshvicg accompagnait son mari, et elle venait d'être Secrétaire d'Etat dans le cabinet Blum. Si j'ai relevé ces derniers traits dans le vif de l'événement, c'est à la fois pour souligner la complexité de toute action de rayonnement culturel et profiler au partir de figures d'hommes la nécessité d'un style de comportement dans la pratique des échanges culturels. De ce point de vue, la sagesse imposait de ne pas trop s'intéresser à la classe politique, mais quelquefois les circonstances obligeaient, au-delà de ce qui était invitations officielles d'Etat à Etat. Ainsi me suis-je trouvé un beau jour face à un programme de grandes conférences françaises lancées à grand éclat par un certain Sayag à des fins bien évidemment matérielles. En tête du programme la venue de de Monzie et de Paul Reynaud. Bien entendu, sans savoir de quoi il s'agissait et ce que représentait la puissance agissante, nos grands hommes dûment chapitrés avaient accepté. A l'égard de l'opinion roumaine, ce n'était pas sans inconvénients psychologiques. Une seule chose restait à faire, entrer d'abord dans le jeu, et dès l'arrivée éclairer les invités. Si Reynaud, nerveux et suffisant, ne fut pas sans quelque peu se cabrer, de Monzie, lui, se conduisit en gentilhomme quercynois qu'il était. Ce qui me permit de faire comprendre – au dénommé Sayag que son entreprise devait tourner court: ce qui arriva.

Littérature et musique présentaient d'autres sûretés. Ainsi défilèrent Jean Tharaud, Jules Romains, Georges Duhamel, Jean-Louis Vaudoyer, Jacques Copeau, et sur le plan musical Alfred Cortot, Jacques Thibaud, Yvonne Lefébure, Magda Tagliaferro, Ginette Neveu... Ces visites individuelles, même de personnalités éminemment représentatives, avaient leur importance de par leur continuité soutenue, mais elles m'apparaissaient ne point suffire.

Aussi me sembla-t-il nécessaire de tenter plus. Sur deux plans au moins, deux réalisations dont j'ai gardé de par leur audace pionnière peut-être mais aussi surtout de par leur retentissement, un souvenir profond et encore émouvant. C'est d'une part, pour la première fois au plan des relations culturelles, l'organisation d'une Semaine du livre français à Bucarest. J'avais été frappé par l'inertie des éditeurs français pour faire connaître leur production dans ce que j'appellerai une des capitales les plus francophones d'Europe, c'est-à-dire Bucarest. D'où le projet lentement mûri avec le Quai d'Orsay d'organiser une grande semaine de présentation et de vente du livre français. Ce qui représentait pour les éditeurs un gros effort, et plus encore des risques. Aussi la bataille fut-elle rude, mais particulièrement soutenu par Julien Cain, alors Administrateur Général de la Bibliothèque nationale. J'arrivai à enlever le morceau dans un groupe où se retrouvaient les plus grands éditeurs parisiens dans une complicité de scandaleuse et écœurante passivité. Tous étaient convaincus que le risque financier était trop gros, et que nous courions à l'échec. Le résultat d'ailleurs ne les convainquit qu'à moitié. Il était cependant exemplaire: en trois jours, tous les livres étaient vendus. Regrettablement, l'expérience ne put être renouvelée deux ans après, la situation générale devenant trop incertaine. Mais la percée était faite: les éditeurs français, toujours d'ailleurs assez frileux, ont lentement compris qu'il y avait pour eux des marchés d'élection en dehors de l'hexagone.

L'autre innovation aura été le voyage de la troupe de la Comédie-Française à Bucarest. Là encore comme dit le langage administratif il n'y avait pas de précédent. Mais en définitive, autant qu'il m'en souvient, grâce à l'aide de Philippe Erlanger la réalisation fut moins difficile à mettre sur pied que la Semaine du livre français. Le succès fut à la mesure

de l'événement. Les représentations données au Théâtre National surbondé se terminaient par des rappels sans fin, tout l'auditoire debout. Il faut dire que la Comédie-Française avait donné le meilleur d'elle-même.

Autour du doyen Brunot, de très grands artistes comme Denis d'Inès dont la méticulosité exemplaire fit mon admiration, Aymé Clariond, Louis Seignier, et parmi les femmes Germaine Rouer et l'étonnante Dussane, donnèrent une vie extraordinaire à un répertoire dont Molière et Musset constituaient l'essentiel.

Ce voyage de Bucarest fut la première grande tournée de la Comédie-Française hors de France. Il n'y avait plus qu'à recommencer, nous la retrouverons si vous le voulez bien avec la fin de ces souvenirs que je vous donnerai dans un prochain courrier.

A vous, cher Monsieur Floda. en toute sympathie confiante.

A. Dupont.

A. DUPRONT

Monsieur Liviu FLODA
67-86 Clyde Street
Forest Hills, New York 11 375
U.S.A.

V

UNIVERSITÉ DE PARIS - S O R B O N N E
(PARIS IV)

LE PRESIDENT D' HONNEUR

EN SORBONNE. LE 4 Juin 1987

PLACE DE LA SORBONNE
(I, RUE VICTOR COUSIN) 75005 PARIS

Cher Monsieur Floda,

Suite et fin... J'en arrive maintenant aux temps difficiles, où définir une politique de rayonnement est toujours aisé, mais autre chose de la réaliser, lui gardant les lignes qui m'inspiraient, d'authenticité dans l'échange, de refus de toute propagande, de sauvegarde des valeurs, des dignités, de vérité et de respect de l'autre.

Dès 1938, la propagande et la présence national-socialiste tentent lourdement de s'imposer. Les hiérarques nazis défilent, entre lesquels Baldur von Schirach fait des étincelles. Il devient évident que la poussée vers l'Est, traditionnelle, s'attache particulièrement à la Roumanie, avec possiblement une triple visée: la maîtrise du Danube, la Mer Noire, et surtout un encerclement possible de l'U.R.S.S. Je n'ai pas besoin de vous rappeler quels points sensibles pareille politique devait entretenir et approfondir dans la société roumaine du moment.

Fidèle à une attitude qui m'a toujours semblé naturelle, je ne cessais cependant d'entretenir les meilleures relations avec mes collègues allemands et italiens qui dirigeaient à Bucarest les Instituts respectifs de leur pays, tous deux d'ailleurs sensiblement postérieurs au nôtre. Mes relations étaient particulièrement confiantes avec le Professeur Gamillscheck,

romaniste éminent, de l'Université de Göttingen je crois, qui dirigeait l'Institut allemand. Son attitude à l'égard de notre maison après mon départ et aux premiers jours de l'Occupation allemande, témoignera du bien-fondé de ma confiance.

A mesure que l'éclatement de la crise approche, une extraordinaire tension monte, marquée par les passages de nombre de personnalités de l'Occident, anglaises et françaises surtout, auxquelles il faut souvent ouvrir les yeux, tellement ce que j'appellerai l'esprit de Versailles, soit 20 ans de retard, cloisonne la vision politique de hauts responsables occidentaux, quelques-uns parmi les plus importants.

Ce qui va nous conduire tout droit aux premiers épisodes de la nouvelle Grande Guerre, avec l'entrée des troupes allemandes en Pologne. Avec, dans le terrible hiver 39–40, la débandade en fuite des autorités polonaises, du Corps diplomatique et de nos collègues français enseignant en Pologne. Estimant de mon devoir d'être en Bukovine, aux frontières mêmes de la Roumanie, pour aider à l'accueil de cette débandade quasi panique, j'ai beaucoup appris *in vivo* et par un froid de moins quarante, plus peut-être que la fragilité des Institutions en de pareils moments, l'indignité des hommes qui avant que le tonnerre n'éclate, paraissent à merci.

Devait suivre la drôle de Guerre. Par rapport à ce que nous faisons en Roumanie, où je demeurais mobilisé comme Officier d'une Armée d'Orient fictive, il n'y avait qu'une chose à faire: continuer comme avant, et même faire un peu plus encore. D'où un redoublement de nos activités de passages français plus rapprochés et divers, entre lesquels demeurent profondément marqués pour moi trois événements.

L'un était la venue de Jacques Copeau, que j'avais décidé à venir quand même donner à Bucarest et à Iași ses admirables récitals de lecture où le texte prenait dans la récitation de Copeau une extraordinaire et envoûtante résonance; c'était, avec la remarquable stature d'un homme de grande présence, magnifier certains aspects parmi les plus authentifiés de la création française poétique et théâtrale. De Bucarest, Copeau devait gagner Sofia et Istanbul. Quand je l'ai reconduit à la frontière bulgare, à mi-pont de Giurgiu dans le paysage grandiose du Danube à pleins flots, ses derniers mots m'ont fait sentir que nous venions de vivre ensemble dans la tension émotionnelle qui nous étraignait tous, des moments qui marquaient nos vies; je ne devais plus le revoir.

Tout de suite après, arrivaient Louis Jouvet et sa troupe. Leur destination était l'Amérique du Sud. Puisque départ il y avait, à force de ténacité, j'avais obtenu le crochet de Bucarest. Où Jouvet et Madeleine Ozeray connurent devant des auditoires qui s'écrasaient le succès qu'imposait leur grand art. Manifester ainsi ce que la France pouvait produire de plus éminemment humain, n'était-ce pas la façon la plus discrète en même temps que la plus profonde, de servir, dans l'affrontement qui se préparait, la pérennité de la France?

D'où, troisième et dernière manifestation de présence, un nouveau retour de la Comédie-Française avec Pierre Dux, Jacques Charon, Denise Gence et surtout Marie Bell qui fut, l'angoisse au coeur de ce qui se préparait, la plus éblouissante des Célimènes. Manifestation dont je garde le souvenir poignant, d'un unisson extraordinaire, entre tous ces grands artistes et nous, d'affirmer au moment où le pire se déchaînait, une certitude d'éternel.

Il me faut, je pense, aller jusqu'au bout du témoignage. Je le fais, bien qu'aimant peu parler de moi, parce que, je le dois à votre pays, et parce que les deux événements que je vais évoquer ont établi entre lui et moi d'inaltérables liens.

Le premier se situe le jour de l'entrée des Allemands à Paris. Depuis plusieurs jours déjà, nous savons la chose imminente. Le standard de l'Institut ne cesse pas de transmettre

des messages d'amitié et d'espérance. Notre diplomatie, et j'en comprends les raisons, demeure silencieuse. La conjoncture me paraît cependant imposer de faire face. J'improvise alors, sachant que l'entrée allemande est pour le lendemain, une réunion Salle Dalles. L'assistance regorgeait au dehors. Seul sur la scène, j'interviens. Avec un message simple mais entier, comme si nous vivions ensemble la défense d'un Paris qu'aucune Occupation ne pouvait atteindre en son génie profond, et à travers Paris, la foi en la France. La réponse fut une salle tout entière debout, d'où montait la Marseillaise. J'en sortis épuisé mais radieux.

L'autre événement se situe dans la pénombre d'un quai de gare, de cette Gare de Bucaresti-Nord que nous connaissons si bien vous et moi. C'était le soir de mon retour en France (1941). Très peu de personnes étaient au courant du jour exact de mon départ, que j'avais voulu volontairement discret. Mais arrivant sur le quai de la gare, je me trouve en présence d'une foule que j'eus la plus grande difficulté à percer pour arriver à mon wagon. Qui y avait-il à part le petit groupe qui m'entourait? Je ne l'ai jamais su, mais cette longue traînée d'ombres dans le soir qui tombait et qui agitaient mains et couvre-chefs pendant que le train lentement démarrait, je ne l'oublierai jamais. J'eusse aimé dans la solitude du wagon-lit pouvoir me recueillir et rendre grâce à toute cette foule généreuse et fidèle. Mais j'eus jusqu'à Turnu-Severin le plus étincelant et le plus bavard des compagnons, le Prince Antoine Bibesco, l'un de mes compagnons les plus fidèles durant mes derniers mois bucarestois où j'ai pu vivre tout à la fois la Révolution, la bataille de rues, la chute d'un trône et le tremblement de terre. Aussi bien pendant que l'Orient Express s'éloignait lentement vers l'Ouest, sur la voie parallèle les lourds convois de troupes allemandes venaient occuper la Roumanie.

Dans le schéma d'action que j'ai esquissé, j'ai volontairement laissé de côté l'effort fait pour permettre à de jeunes roumains ce qualité de venir en France. Soit le système des bourses, dont je n'ai cessé pour ma part de combattre l'économie tout en en défendant âprement le principe. Tout le système en effet était basé sur un éparpillement de bourses au montant selon moi trop modique. A force de persévérance, des améliorations furent obtenues, mais insuffisantes à mon gré. L'important devenait dès lors le choix des bénéficiaires. De ce système boîteux, je ne retiendrai aujourd'hui que deux consécration tenant au génie des bénéficiaires. Il a été à l'origine de l'histoire de deux grands écrivains français: l'un s'appelle Eugène Ionesco, l'autre est Cioran.

Il me reste enfin à réparer dans ces pages écrites au gré de ce que donnait la mémoire quelques lacunes concernant des oublis quant à des personnalités roumaines qui nous furent proches. La trame des souvenirs est faite toujours de trous, et lentement, à mesure que se fait le réveil de mémoire, se resserre. Aussi m'en voudrais-je d'avoir oublié dans mes évocations des hommes comme Basil Munteanu, forte personnalité et maître connaisseur de la littérature française, plus roumain de Paris que présent à Bucarest; au regard de l'histoire, des maîtres comme George Brătianu ou Constantin Giurescu, l'étonnant et chaleureux Mihai Ralea avec lequel nous partagions l'amitié de Célestin Bouglé qui avait été son maître en sociologie et qui fut un temps mon directeur de l'Ecole Normale Supérieure. Et une génération plus ancienne, le géographe Mehedinți, particulièrement lié avec Emmanuel de Martonne. Il y a enfin toute l'équipe Gusti. Le patron d'abord qui fut pour moi un ministre de l'Instruction publique particulièrement attentif à nos problèmes, très soucieux de développer les relations avec la France qu'il connaissait cependant assez peu, et l'équipe particulièrement brillante qui l'entourait, où je retiendrai trois hommes qui furent à des niveaux différents soit des amis attachés à nos efforts soit des initiateurs dans la découverte

des profondeurs de l'âme roumaine. Pour deux d'entre eux, j'évoquerai avec émotion leur mémoire: il s'agit de Mircea Vulcanescu, et d'Anton Golopenția; le troisième est Stahl. La liste n'est sûrement pas close, mais comme dit la vieille sagesse, il faut bien s'arrêter...

Voilà, cher Monsieur Floda, mon premier jet. Un morceau de mémoires. Je le sens très insuffisant par rapport à tout ce que je dois à la Roumanie et à mon expérience roumaine. Du moins vous suis-je très reconnaissant de m'avoir amené à ce retour en arrière, qui m'ouvre à la tentation de reprendre avec plus de profondeur, comme une manière de justice, les enseignements de ce vécu.

Je viens d'écrire le mot de mémoires. Cela me ramène à l'une de vos dernières lettres qui m'a quelque peu inquiété. Celle où vous envisagiez une publication de ces souvenirs. Votre réaction chaleureuse est celle d'un homme du monde médiatique, qui n'est pas le mien. Je n'écarte certes pas l'idée d'une publication éventuelle, mais ce que je vous ai donné par lettres successives, ce sont d'une part des morceaux qu'il faut coudre dans un ensemble, et d'autre part, des souvenirs étroitement personnels que dans une présentation plus organisée, je dois mieux situer et nuancer.

Mes longues pages ont voulu, comme je vous le devais, répondre à votre confiance. Je vous fais à mon tour confiance pour que nous agissions de concert dans le sens d'une publication, si elle doit avoir lieu, qui réponde à mes critères. Au demeurant, tous ces souvenirs que je vous ai tant bien que mal écrits demeurent destinés à votre documentation pour votre communication; toute publication doit donc dépendre de l'usage que vous en ferez et pour lequel vous avez de ma part pleine liberté.

A bientôt donc, cher Monsieur Floda. Je me réjouirai grandement de vous retrouver dans une continuité qui m'est chère. En toute confiante sympathie.

Alphonse DUPRONT

Monsieur Liviu FLODA
67-86 Clyde Street
Forest Hills, New York 11 375
U.S.A.

CURRICULUM VITAE

Alphonse DUPRONT

CURSUS

- Etudes au Collège de Condom (Gers)
- Khâgne au Lycée de Toulouse puis à Paris au Lycée Henri IV
- Elève à l'Ecole Normale Supérieure (1925-1929)
- Agrégé d'Histoire et Géographie (n° 1)
- Membre de l'Ecole Française de Rome (1930-1932)
- Directeur de l'Institut Français des Hautes Etudes en Roumanie et de la Mission Universitaire Française en Roumanie;
- Conseiller culturel près l'Ambassade de France en Roumanie (Bucarest, 1932-1941)

- Chargé d'Enseignement puis Maître de Conférences à la Faculté des Lettres de Montpellier (1941–1956)
- Docteur ès Lettres de l'Université de Paris (1956)
- Professeur à la Sorbonne (1956)
- Directeur d'Etudes à l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (1959-)
- Maître de Conférences à l'Ecole Normale Supérieure (1964–1968)
- Membre (1966–1970) puis Président (1970–1975) de la Commission d'Histoire moderne et contemporaine du Centre National de la Recherche Scientifique
- Président de l'Université Paris-Sorbonne (1970–1976)
- Membre du Conseil d'Administration de l'AUP ELF (Association pour les Universités partiellement ou entièrement de langue française) (1972–1978)
- Consultant à l'UNESCO pour les Relations Interculturelles (1978–1980)
- Expert du Ministère de l'Education Nationale auprès de la Commission constitutive de l'Institut Universitaire Européen de Florence;
- Président du Conseil constitutif du premier Conseil Académique de l'Institut Universitaire Européen (Bruxelles, 1974);
- Membre du Conseil Académique de l'Institut Universitaire Européen (1975–1976);
- Visiting Professor à l'Institut Universitaire Européen (1977–1983)
- Président de la Fondation Européenne de Recherches et de Synthèse (1982–)
- Président d'Honneur de l'Université de Paris-Sorbonne (1977–)
- Professeur émérite à la Sorbonne